

SUOMALAINEN KANSALLINEN IDENTITEETTI JA ERILAISUUS

Diskurssianalyysi Helsingin Sanomien pääkirjoituksista

Veera Martikainen
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2018

TIIVISTELMÄ

SUOMALAINEN KANSALLINEN IDENTITEETTI JA ERILAISUUS

Diskurssianalyysi Helsingin Sanomien pääkirjoituksista

Veera Martikainen

Yhteiskuntapolitiikka

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Teppo Kröger

Kevät 2018

Sivumäärä: 53

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää sitä, millä tavoin erilaisuus merkityksellistyy suomalaisen kansallisen identiteetin diskursseissa. Lähtökohtina on suomalaisuudesta käydyn keskustelun lisääntyminen ja aiheen ajankohtaisuus Suomen itsenäisyyden juhluvuonna. Suomalaisuus oli näkyvä teema pitkin vuotta ja Suomi 100 -teeman alle tehtiin runsaasti kirjoituksia suomalaisuudesta. Lisäksi tutkimuksessa pohditaan yleisemmin sitä, millä tavoin tulokset voivat mahdollisesti vaikuttaa kulttuurisesti monimuotoistuvaan maahan.

Tarkoituksena on tutkia, millaisia kansallisen identiteetin diskursseja aineistosta voidaan lukea, ja tämän lisäksi pohtia, kuinka diskursseissa puhutaan erilaisuudesta ja millaisia merkityksiä käsitteelle annetaan. Tutkimus pohjaa vahvasti sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen, jolloin tutkimustuloksia voidaan peilata sosiaalisen todellisuuden muodostumiseen ja siihen, kuinka merkitykset muodostuvat muuttuvissa sosiaalisissa konteksteissa. Tutkimuksen analyysimenetelmänä on diskurssianalyysi, jolla jäsennetään kansallisen identiteetin puhettavat, mutta myös sisällönanalyysia hyödynnetään erilaisuuden merkitysten analysoinnissa. Aineiston muodostavat Helsingin Sanomien pääkirjoitukset vuodelta 2017, joista olen valinnut tutkimukseeni analysoitavaksi 22 kappaletta.

Tulokset osoittavat, että kansallista identiteettiä esitetään pääkirjoituksissa diskursiivisesti kolmella tavalla. Pysyvyyden ja muutoksen diskurssit ottavat kantaa identiteetin ajallisiin tai kontekstuaalisiin muutoksiin kun taas käsitteen kyseenalaistava diskurssi epäilee yhteisen kansallisen identiteetin mahdollisuutta. Erilaisuutta arvotetaan pysyvyyden diskurssissa kielteisesti, kun taas muutoksen ja kyseenalaistamisen diskursseissa se on joko positiivista tai neutraalia. Tutkimustulokset heijastelevat hyvin suomalaisuudesta viime vuosien aikana käydyn keskustelun ilmapiiriä.

Asiasanat: kansallinen identiteetti, suomalaisuus, erilaisuus, maahanmuutto, monikulttuurisuus, diskurssianalyysi

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	2
SISÄLLYS	3
1 JOHDANTO	4
2 KANSALLINEN IDENTITEETTI	8
2.1 Historia ja tutkimussuunnat	8
2.2 Suomalainen kansallinen identiteetti	12
3 ERILAISUUS	15
3.1 Erilaisuuden merkitykset ja rakentuminen	15
3.2 Erilaisuuden lähikäsitteitä	18
4 KANSALLISEN IDENTITEETIN JA ERILAISUUDEN AIEMPAA TUTKIMUSTA	21
4.1 Kansallinen identiteetti ja erilaisuus maailmalla	21
4.2 Kansallinen identiteetti ja erilaisuus Suomessa	23
5 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	26
5.1 Aineisto	26
5.2 Tutkimusmenetelmät	28
6 TULOKSET	34
6.1 Pysyvyyden diskurssi	34
6.2 Muutoksen diskurssi	36
6.3 Kyseenalaistava diskurssi	38
6.4 Erilaisuus osana tuloksia	39
7 POHDINTA	42
7.1 Tutkimustulokset yhteiskunnallisessa kontekstissa	42
7.2 Lopuksi	46
LÄHTEET	49

1 JOHDANTO

Vuonna 2015 pakolaiskriisin myötä Suomeen saapui ennennäkemätön määrä turvapaikanhakijoita, kun yli 33 000 henkilöä jätti hakemuksen turvapaikasta. Pakolaiskriisi nostatti monien muiden maiden lisäksi myös Suomessa suurta keskustelua ja sai useita kansallismielisiä liikkeitä, kuten Rajat Kiinni! -kansanliikkeen, aktivoitumaan. Vuonna 2017 Suomi puolestaan juhlisti sadan vuoden mittaista valtiollista itsenäisyyttä, minkä vuoksi suomalaisuus pysyi julkisen keskustelun keskeisenä aiheena läpi vuoden.

Näitä tapahtumia yhdistää ainakin yksi tämän tutkimuksen kannalta keskeinen seikka: kaikki tapahtumat liittyvät merkittävästi kansallisen identiteetin ajankohtaisuuteen ja käsitteen murrokseen. Suomalaisuuden käsite on puhuttanut 2010-luvulla erityisen näkyvästi ja sosiaalinen media on virallisemmän uutismedian ohella antanut merkityksiä sille, kuka on nykyajan suomalainen ja millainen on kansaa yhdistävä identiteetti.

Tutkimukseni lähtökohtana on suomalaisuuden käsitteen ajankohtaisuus näiden tapahtumien sekä erityisesti Suomen 100-vuotis itsenäisyysvuoden takia. Vuonna 2017 tuli täyteen vuosisata Suomen valtiollisesta itsenäistymisestä ja julkisessa keskustelussa kirjoitettiin ja puhuttiin laajasti nationalismista, isänmaallisuudesta ja siitä, mitä on suomalaisuus ja millaisena kansaa yhdistävä identiteetti koetaan. Kansainvälistyminen ja kulttuurissa sekä väestössä tapahtuvat muutokset vaikuttavat siihen, millä tavoin omaa kansakuntaa arvotetaan ja millaisena kansallinen identiteetti koetaan. Mahdollista on myös, että kansallisen identiteetin merkitys vähenee, kun maahanmuutto ja pakolaisten kasvava määrä tekevät kulttuurista moninaisemman. Tämän seurauksena myös erilaisuus tulee keskeiseksi osaksi keskustelua.

Pyrin lähestymään tutkimusaiheeni näkökulmasta, jota ei ole liiemmin käytetty tutkimuksessa Suomessa. Käytän kansallisen identiteetin sekä erilaisuuden käsitteitä yhdessä ja tutkin niiden välisiä suhteita. Erilaisuus kuuluu jokaiseen yhteiskuntaan tai yhteisöön, vaikka vertailukohtana ei olisikaan mikään ulkopuolinen toinen, sillä erilaisuutta löytyy jo

kaikkein pienimmistä yhteisöistä. Näin myös suomalaisuus on alun alkaenkin täynnä erilaisuuksia, jotka kuitenkin usein häivytetään pois kun ajatellaan laajemmin yhtenäistä kansakuntaa – suomalaisia. Kansallisuutta ja siihen liittyviä identiteettejä rakennetaan siten yhtä lailla suhteessa sisäisiin kuin ulkoisiin toisiin, mikä kytkee tutkimukseni pääkäsitteet sujuvasti yhteen. (Hall 1999, 54; 152–159.)

Kansallista identiteettiä ja yleisemminkin nationalismia on tutkittu pitkään ja monipuolisesti eri tieteenalojen näkökulmista. Tutkimuksellani haluan perehtyä edellä mainittuihin käsitteisiin Suomen kontekstissa sekä siihen, kuinka niiden puitteissa puhutaan erilaisuudesta. Koen, että erilaisuuden käsite sopii hyvin kansallisen identiteetin diskurssien tutkimiseen, sillä se on osa identiteetin muodostamisprosessia ja erilaisuuden arvottaminen kertoo myös laajemmin yhteiskunnan avoimuudesta väestöllisiä sekä sosiokulttuurisia muutoksia kohtaan.

Tutkimuksen tarkoituksena on löytää ajankohtaisia diskursseja, joita suomalaisesta kansallisesta identiteetistä käytetään sekä sitä, kuinka erilaisuutta arvotetaan näissä diskursseissa. Laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin tutkimus linkittyy jatkuvien kulttuuristen muutosten sekä erilaisuuteen liittyvien käsitteiden, kuten toiseuden ja suvaitsevaisuuden nostattamien keskustelujen kautta. Tutkimusongelmana on löytää ne kansallisen identiteetin diskurssit, joita käytetään Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa sekä ymmärtää, kuinka erilaisuus merkityksellistyy niissä. Tämän jälkeen tuloksia voidaan peilata laajemmin yhteiskunnalliseen kontekstiin sekä pohtia diskurssianalyysiin kiinteästi kuuluvan sosiaalisen konstruktivismin kautta, kuinka diskurssit ja tutkimustulokset vaikuttavat yhteiskunnallisten merkityksien muodostumiseen sosiaalisen kanssakäymisen kautta.

Mikko Lehtosen mukaan suomalaisuus ei ole pysyvä tai irrallinen yhteiskunnallisesta kontekstista, vaan aina kussakin ajassa tuotetun kansallisen identiteetin kuvaus (Lehtonen 2004, 9). Täten kansallisesta identiteetistä voidaan puhua sosiaalisena konstruktiona, jonka keinoin määritellään omaa identiteettiä sekä arvioidaan muita ihmisiä. Kansallista identiteettiä muodostetaan samanlaisuuksia ja eroja rakentamalla esimerkiksi etnis-kulttuuristen määrittelyjen kautta, jolloin myös Suomen sisältä voidaan eritellä ”toisia”, jotka eivät jaa

valtaväestön kanssa samaa etnisyyttä, kieltä tai historiaa. Tällaisella puheella suomalaisuudesta tullaan määrittelemään ketkä ovat hyväksyttäviä Suomen kansalaisia ja keitä tähän kulttuuriseen yhteenkuuluvuuteen ei lueta mukaan. (Alasuutari & Ruuska 1998, 8–17.) Tällä tavoin erilaisuus on keskeisessä osassa identiteettien muodostamista. Aion tutkimuksessani pohtia myös erilaisuuden representaatioita. Representaatioilla pyritään kiinnittämään merkityksiä kohteeseensa, koska merkitykset eivät ole luonnostaan pysyviä ja kiinteitä. Representaatio siis asettaa jonkin merkityksen muiden edelle. (Hall 1999, 143.) Tutkimukseni keskeiset käsitteet ovat myös osa diskurssintutkimuksen käsitteistöä. Tällä tavoin mielestäni erilaisuus, kansallinen identiteetti ja diskurssit sekä niistä muotoutuvat representaatiot nivoutuvat luontevasti yhteen ja muodostavat keskenään hyvän pohjan tutkimukselle.

Miellän yhdeksi tutkimusaiheen kannalta tärkeäksi taustaksi Suomessa lisääntyneen ja medianäkyvyyttä saaneen maahanmuuttokriittisen ajatustavan. Maahanmuuttokriittinen ajattelu on syntynyt Suomessa pitkälti internetissä erilaisilla keskustelusivustoilla valtamedian sijaan, eli se on luonteeltaan hyvin uudenlaista. Sen alkuunpanijoina ovat olleet kansallismielisiksi itsensä määrittelevät nuoret, jotka toimivat esimerkiksi internetin Hommafoorumilla sekä muutamat ammattipoliitikot. (Hannula 2011, 8–9.)

Tutkimuksen rakenne koostuu johdannosta, jossa käsittelen yleisesti suomalaisen yhteiskunnan tilaa monikulttuurisuuden, maahanmuuton sekä kansallisen identiteetin käsitteiden valossa. Teoreettisen käsitteistön esittelyssä käyn läpi kansallisen identiteetin historiaa ja eri tutkimussuuntia, nationalismia sekä keskityn tarkemmin juuri suomalaiseen kansalliseen identiteettiin. Erilaisuuden teoriataustassa esittelen, kuinka erilaisuus rakentuu, miten sitä määritellään sekä esittelen joitakin tutkimusaiheen kannalta tärkeitä lähikäsitteitä. Tämän jälkeen esittelen aineistoni ja tutkimusmenetelmäni tarkemmin, minkä jälkeen kerron analyysiprosessista. Lopuksi tulen vielä vastaamaan tutkimuskysymyksiini ja pohdin mitä mahdollisesti uutta tietoa tutkimuksella on saavutettu.

Graduni tutkimusongelmana on selvittää millaisia erilaisuusdiskursseja Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa esiintyy. Haluan selvittää kuinka erilaisuus esiintyy suhteessa suomalaiseen kansalliseen identiteettiin. Tutkimus painottuu teoreettisen viitekehyksensä puolesta identiteetin tutkimukseen sekä siihen, kuinka diskurssit muovaavat sosiaalisessa kanssakäymisessä tapahtuvaa identifioitumista sekä yksilöiden, ihmisryhmien tai suurempien kokonaisuuksien, kuten kansakunnan, merkityksellistämistä.

Tutkimus tuo aiheen relevanttiuden kannalta uutta tietoa siitä, kuinka suomalaisuudesta puhutaan ja kansallista identiteettiä rakennetaan diskursiivisesti ja erilaisuus representoituu aineiston valossa. Koska tutkimus pohjaa sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen, voidaan tuloksista myös päätellä kuinka eri puhetavat, diskurssit, rakentavat sosiaalista todellisuutta sekä pohtia niiden välisiä valtasuhteita.

Tutkimusaihe on paljon tutkittu, mutta myös hyvin ajankohtainen. Heikki Aittokoski (2016) paneutuu Euroopassa erityisesti pakolaiskriisin jälkeisinä vuosina valloilla olevaan nationalismiin aaltoon teoksessaan *Kuolemantanssi - Askeleita nationalismiin Euroopassa* ja siihen, kuinka kansallisaatteet ja identifioituminen kansaan tai valtioon näyttäytyy ympäri Eurooppaa. Myös Suomessa on ollut paljon keskustelua suomalaisuudesta, maahanmuutosta ja erilaisten kulttuurien yhteiselosta erityisesti vuoden 2015 pakolaiskriisin jälkeen. Pakolaisten suuri määrä sai kansallismielisiä ihmisiä aktivoitumaan erityisesti sosiaalisessa mediassa, mistä kertoikin esimerkiksi Rajat Kiinni! sekä Suomi Ensin! -kansanliikkeiden näkyvyys. Myös Soldiers of Odin -katupartioiden ilmestyminen kaupunkien katukuvaan kertoi maahanmuuton lisääntymiseen kohdistuvista peloista. Nämä medioihin nousseet ryhmittymät sekä maahanmuuton ja monikulttuurisuuden avoin vastustaminen liittyvät myös hyvin tiiviisti kansallisen identiteetin käsitteeseen, joka tulee olemaan tutkimukseni keskiössä.

2 KANSALLINEN IDENTITEETTI

2.1 Historia ja tutkimussuunnat

Tutkimuksen keskeisimpänä käsitteenä on kansallinen identiteetti. Käsite on hyvin moniulotteinen ja sitä voidaan käyttää erilaisissa merkityksissä. Yhtäältä käsitettä voidaan käyttää puhuttaessa valtion identiteetistä kansainvälisesti tai poliittisesti tai toisaalta jonkin kansan identiteetistä. Tarkasteltaessa kansan identiteettiä voidaan edelleen tutkia, kuinka yksilöt identifioivat itsensä kuuluvaksi joko valtioon tai kansakuntaan tai mahdollisesti näihin molempiin. Käsitteelle ei ole tieteessä mitään yksittäistä vallalla olevaa merkitystä, vaan merkitykset vaihtelevat ja koko käsitettä on pidetty jokseenkin epämääräisenä. (Saukkonen 2004, 90–93.)

Käsitteellä kansanluonne on historiallinen yhteys kansallisen identiteetin käsitteeseen. Usein saatetaan käyttää kansallisen identiteetin käsitettä tilanteissa, joissa aiemmin olisi käytetty kansanluonnetta. Ihmisiä on luonnehdittu jo pitkään historian kulussa, mutta usein historialliset kuvaukset kertovat pikemminkin heimoista tai kaupungeista kuin nykyisenlaisista kansakunnista. (Saukkonen 2004, 93–94.)

Globalisaation, itäisten Euroopan maiden muutoksien, siirtolaisuuden, pakolaisuuden sekä muiden laajojen muutosten aiheuttamat keskustelut nostivat kansallisen identiteetin yleisen keskustelun keskiöön 1980-luvulla, vaikka käsitettä oli käytetty satunnaisemmin jo 1960-luvulta lähtien (Saukkonen 1998, 214). Nationalismin ja kansallisuusaatteen tutkimuksen tuotteliasta aikaa on ollut 1900-luvun puolivälin jälkeiset vuosikymmenet. Tämän ajan kirjallisuus keskittyy lähinnä kansakunnan käsitteen avaamiseen. (Hobsbawn 1994, 11–13).

Kansallinen identiteetti voidaan eri merkityksiensä kautta määritellä kolmella tavalla. Ensiksi sillä voidaan tarkoittaa yksilön identifioitumista joko valtioon tai kansalliseen yhteisöön. Toiseksi kansallinen identiteetti voi tarkoittaa jonkin yhteisön jakamaa identiteettiä, jolloin

painottuu yhteisöön liitetyt merkityksenannot, joita sen jäsenet tekevät. Kolmanneksi kansallisella identiteetillä voidaan viitata kansallisvaltion identiteettiin, jolloin keskeistä ovat valtioiden väliset suhteet, mutta myös valtioiden sisäiset asiat kuten kieli, historia, valtiolliset rajat tai kulttuuri. (Saukkonen 1998, 214–215.) Anthony Smithin (1991, 14) mukaan kansallisen identiteetin keskeiset ominaispiirteet ovat historiallinen maa-alue, yhteinen historia ja myytit, yhteinen kulttuuri, kaikkia sitovat oikeudet ja velvollisuudet sekä yhteinen talousalue, jossa jäsenillä on vapaa liikkuvuus.

Kansallisesta identiteetistä puhuttaessa on kyse identiteetistä, joka on yhteisesti jaettu. (Peltonen 1998, 20–21.) Kansallista identiteettiä voidaan tarkastella mutta myös pitää tärkeänä sekä valtion, kansakunnan että yksilön näkökulmasta. Kansallinen identiteetti on altis muutoksille, minkä takia sen ylläpitoa pidetään tärkeänä. (Saukkonen 2004, 91.) Mikko Lehtosen (2004, 9) mukaan suomalaisuus ei ole pysyvä tai irrallinen yhteiskunnallisesta kontekstista, vaan aina kussakin ajassa tuotetun kansallisen identiteetin kuvaus. Suomalaisuudesta tulisi puhua jatkuvasti muuttavana ja toisiin ei-suomalaisiin suhteessa tuotettuna. Se sisältää omia symbolisia ominaisuuksiaan ja sen perustana ovat niin muistot ja kertomukset kuin fantasiat ja myytitkin. (Lehtonen 2004, 15.) Kuten myös Homi K. Bhabha (1990, 9) kirjoittaa, kansakunnat ovat kertomuksia, jotka muovautuvat myyteistä ajan kuluessa, mutta käsitteenä kansakunta on historiallisesti suhteellisen uusi.

Identiteetit muodostuvat siinä, missä omaa elämää kuvaavat tarinat risteävät kulttuurin sekä historian kanssa. Ne sijaitsevat niissä siirtymissä, joita näiden tarinoiden ja kontekstin välillä tapahtuu. (Hall 1999, 11.) Tällainen oman subjektiviteetin ja eletyn kulttuurin välillä tapahtuva dialogi, joka muodostaa identiteettiä, tapahtuu symbolisesti. Tämä johtaa myös siihen, että kulttuuriset identiteetit muodostavat niin sanottuja kuvitteellisia yhteisöjä, jotka ovat kuitenkin aivan täysin todellisia, vaikka ne elävätkin tällä symbolisella tasolla. (Hall 1999, 13.) Ihmisillä voi olla myös useita identiteettejä, joissa voidaan samaistua esimerkiksi maahanmuuttaja-identiteettiin tai rodulliseen identiteettiin. Nämä molemmat ovat esimerkkejä identiteeteistä, jotka muodostuvat eron kautta. (Hall 1999, 10–12.)

Hallin (1999, 19) mukaan kulttuurisen identiteetin käsite voi pitää sisällään niin etnisiä, rodullisia, uskonnollisia kuin kielellisiäkin kulttuureja, mutta ennen kaikkea kansallisia kulttuureja. Ihmiset voivat kuulua joihinkin näistä toisistaan eroavista kulttuureista.

Postmodernin käsityksen mukaan identiteetti on yksilöstä tehtyihin representaatioihin mukautuva, historiallisen ajan muovaama ja sisäisesti ristiriitainen pikemminkin kuin eheä kokonaisuus. Tämä identiteettien moneus saa aikaan sen, että yksilön identiteetti on vaihteleva eikä pysy täysin samana läpi elämän. Tätä kutsutaan postmoderniksi subjektiksi. (Hall 1999, 23.) Hall erottaa postmodernin identiteettikäsitteen lisäksi myös kaksi muuta vaihtoehtoista lähestymistapaa. Valistuksen subjekti nähdään yhtenäisenä ja eheänä kokonaisuutena, joka pysyy muuttumattomana ja on sekä tietoinen että järjellä toimiva. Sosiologinen näkemys subjektin identiteetistä muotoutuu suhteessa yhteiskuntaan. Yksilöllä on sisäinen ydin, kuten valistuksen näkökulmassakin, mutta se on jatkuvassa suhteessa ympäröivään maailmaan, kulttuureihin ja toisiin identiteetteihin, jotka muovaavat sitä. (Hall 1999, 21–22.)

Jotta voidaan paremmin ymmärtää kansallista identiteettiä ja sen rakentumista, on hyvä tarkastella myös lyhyesti nationalismin käsitettä ja siihen liittyviä teoreettisia näkökulmia. Nationalismin käsite on usein melko ongelmallinen määrittää, sillä siitä on monia eriäviä koulukuntia, jotka kaikki määrittelevät nationalismin tai kansakunnan käsitteen omalla tavallaan (Pakkasvirta & Saukkonen 2005, 14–15, 40). Benedict Andersonin kuviteltujen yhteisöjen käsitteen mukaan kansakuntien voidaan sanoa olevan kuviteltuja, koska kaikki sen jäsenet eivät voi henkilökohtaisesti tuntea toisiaan, mutta tuntevat silti yhteyttä toisiinsa. Kansakunnat kokevat myös olevansa rajallisia ja sulkevansa ulkopuolelle muita kansakuntia sekä täysivaltaisia valtioita. Viimeiseksi kansakunnat on kuviteltu yhteisöiksi. Tällöin kansakunnan kokema veljeyden tunne ylittää jopa sen mahdolliset sisäiset epätasa-arvoisuudet ja epäoikeudenmukaisuudet. (Anderson 2007, 39–40.)

Andersonin (2007, 59–75) mukaan historialliset muutokset ovat tehneet mahdolliseksi sen, että kansakunnat voidaan kuvitella. Ensinnäkin tietyn kirjakielen asema ei enää ollut merkittävä tiennäyttävä ontologiseen totuuteen. Toiseksi ajatus yhteiskuntien rakentumisesta

jonkin jumalaisen ja hierarkiassa korkeimmalla olevan hallitsijan ympärille ei enää kantanut. Kolmantena käsitys ajankulusta muuttui siten, että nykyisyys ja menneisyys voitiin hahmottaa laajemmin. Näiden muutosten vuoksi alkoi muodostua uudenlaisia tapoja löytää veljeyden ja yhteenkuuluvuuden tunne.

Anthony Smith kirjoittaa etnosymbolismista yhtenä nationalismin muodoista. Muita nationalismin perinteisenä nähtyjä teoreettisia lähtökohtia ovat primordialismi, perennialismi sekä modernismi. (Smith 1999, 3.) Etnosymbolismi painottaa symbolisia merkityksiä identiteettien muodostumisessa. Kansakunnat uudistavat näitä symboleita, myyttejä ja muistoja kohdatessaan modernisaation tuomia haasteita. (Smith 1998, 224.)

Hobsbawnin käsitys nationalismiin tavoitteesta on luoda kansallisvaltio, jossa siis nationalismi on valtion rakentamisen edellytys. Ilman valtion luomisen tavoitetta nationalismilla ei siten ole merkitystä. (Smith 1998, 121) Andersonin kuviteltujen yhteisöjen teoria puolestaan korostaa kulttuurisia ja subjektiivisia osa-alueita. (Smith 1998, 131)

Hobsbawnin (1994, 67–69) mukaan vain yhteen kieleen samaistuminen on mielivaltainen ajatus sellaisissa yhteiskunnissa, joissa käytetään useampia kieliä samanaikaisesti. Kieltä ei olekaan pidetty kansallisen samaistumisen ehtona, vaan on ymmärretty kielen käytön vaihtelevuus niin puhe- ja kirjakielisyyden kuin monikielisten alueiden suhteen, sekä se että kieli on vain yksi kansojen välisen eronteon keino.

Kansalaiset voivat tietoisesti tai tiedostamattaan representoida kansallista identiteettiä siten, että tulkinnat voivat antaa suomalaisuudesta hyvinkin erilaisia kuvia riippuen sille annetuista merkityksistä. Representaatioista, joita kansalliseen identiteettiin liitetään, voidaan myös lukea jonkinlaisia jäsenyysehtoja, jotka määrittävät sitä, kuka voi hyväksytysti kuulua suomalaiseen yhteiskuntaan ja olla suomalainen. Tällä tavoin tullaan määritelleeksi myös jonkinlaiset kriteerit ”oikealle suomalaisuudelle”.

Kansallisen identiteetin pohjana on ajatus nationalismiin luomasta ajatuksesta valtioon kuuluvan kansan yhteenkuuluvuudesta (Kaakkuriniemi 2007, 163). Kansallisesta identiteetistä

voidaan puhua sosiaalisena konstruktiona, jonka keinoin määritellään omaa identiteettiä sekä arvioidaan muita ihmisiä. Kansallista identiteettiä muodostetaan samanlaisuuksia ja eroja rakentamalla esimerkiksi etnis-kulttuuristen määrittelyjen kautta, jolloin myös Suomen sisältä voidaan eritellä ”toisia”, jotka eivät jaa valtaväestön kanssa samaa etnisyyttä, kieltä tai historiaa. Tällaisella puheella suomalaisuudesta tullaan määrittelemään, ketkä ovat hyväksyttäviä Suomen kansalaisia ja keitä tähän kulttuuriseen yhteenkuuluvuuteen ei lueta mukaan. (Alasuutari & Ruuska 1998, 8–17.)

Tässä tutkimuksessa keskityn kansallisen identiteetin käsitteeseen jaettuna yhteisöidentiteettinä. Lähestymistapa antaa hedelmällisimmän keinon erilaisuuden käsitteen yhdistämiseen tutkimusongelmaan.

Tutkimuksen keskiössä on kuitenkin kansallinen identiteetti, joten nationalismiin laajan ja monivaiheisen historian käsittely on mielekäs pitää tiiviinä, vaikka käsitteen taustaa onkin tärkeää ymmärtää. Seuraavassa aion käsitellä kansallisaatteen kehitystä Suomen historian näkökulmasta sekä suomalaiselle kansalliselle identiteetille tyypillisiä piirteitä ja ominaisuuksia.

2.2 Suomalainen kansallinen identiteetti

Käsitys siitä, että suomalaiset ovat niin kulttuurisesti kuin myös rodullisesti yhtenäinen kansa oli vakiintunut totena pidettäväksi näkökulmaksi noin 1900-luvun puolessa välissä. Tätä ennen suomalaisuus nähtiin pikemminkin sekoituksena eri kielten ja kansakuntien perimää, jotka kaikki pitävät Suomea yhtä lailla kotimaanaan ja kunnioittavat sitä. (Tervonen 2014, 137–138.)

Suomalainen historiankirjoitus on ollut osana muovaamassa käsitystä yhteisestä kansallisesta historiasta sekä kansallista itseymmärrystä. Kuten monissa muissakin Euroopan maissa 1800-luvulla, Suomessakin historiankirjoituksen keskeiseksi lähtökohdaksi tuli nationalismi, jonka

keinoin kansan menneisyyttä suomalaistettiin ja luotiin pohjaa kansallisvaltion rakentamiselle. Näillä kirjoituksilla on luotu ajatusta myös toisten käsitteellistämiseen joko osana suomalaisuutta, sen marginaalissa tai jopa vihollisen asemassa. (Tervonen 2014, 138–139.)

Suomalaisen kansakunnan synty haluttiin nähdä erillisenä historiana, jota ei haluttu liittää muissa maissa vallinneisiin poliittisiin ja aatteellisiin kansanliikkeisiin. Varsinaisesta suomalaisesta nationalismista on alettu puhua vasta viime vuosikymmenien aikana. Sen sijaan Suomessa painotettiin yhteisen kansallishengen ja kansan tahdon herättämistä, jota niin fennomaanit kuin työväenliike ajoivat erilaisilla tulkinnoilla (Liikanen 2005, 222; 236–245).

Suomalaisen yksikulttuurisen kansan rakentamismyytti näkyy siinä, että historiankirjoissa ei tarkemmin määritellä sitä, kuka on suomalainen. Suomen historia on nähty oletusarvoisesti ”yksikössä, etnis-kielellisesti rajatun kansan kehityskertomuksena” (Tervonen 2014, 148). Tämä on omiaan rajaamaan kulttuurisesti, etnisesti ja kielellisesti erilaiset yhteiskunnan marginaaliin. (Tervonen 2014, 147–148.)

Ajatus yhtenäisestä kansasta oli osa fennomaani-ideologiaa. Suomalaisuuden korostaminen 1900-luvun vaihteessa johti siihen, että Suomen ajateltiin olevan yksikulttuurinen maa, jossa ei ole tilaa kulttuurisesti tai kansallisesti erilaisille. Suomessa tehtiinkin yhtenäiskulttuurin tavoittelemiseksi juutalaisten ja venäläisten karkotuksia, ja monet vaihtoivat ei-suomalaisen sukunimensä suomalaiseksi, mutta yhtä lailla demografiset seikat, kuten 1930-luvun lama ja toinen maailmansota, vähensivät merkittävästi Suomessa olevien ulkomaalaistaustaisten määrää. (Tervonen 2014, 140–143.)

Kansallista identiteettiä on tutkittu Suomessa monipuolisesti eri tieteenaloilla. Suomalaiseen kansalliseen identiteettiin liitetään usein negatiivisia piirteitä ja määritelmiä, kuten häpeää ja tyytymättömyyttä. (Alasuutari & Ruuska 1998, 9.) Esimerkiksi Satu Apo (1998, 84–85) kirjoittaa suomalaisuuteen liitetystä stigmoista 1990-luvun puolivälin lehtikeskusteluissa. Näitä negatiivisia kuvauksia ovat muun muassa epäkohteliaisuus, vakava luonne ja huonot

kommunikaatiotaidot sekä patologisuus, jolla selitetään alkoholismia, itsemurhia ja henkirikoksia.

Matti Peltonen (1998, 20–21) erittelee suomalaisuuden käsitteestä kolme toisistaan eroavaa tasoa. Nämä ovat suomalainen identiteetti, suomalainen mentaliteetti ja kansalliset stereotyyppit, joiden alakategoriaksi hän mainitsee kansallisen omakuvan.

Pertti Ruuska (1998, 289–92) kirjoittaa kulttuurikansan ja valtiokansan käsitteiden käyttämisestä kansallisen identiteetin rakentamisessa. Kulttuurikansalla tarkoitetaan kansallista yhtenäisyyttä ennen valtion olemassaoloa ja valtion ollessa osa tuota kansakuntaa voidaan puhua valtiokansasta. Käsitteet ovat Ruuskan mukaan puhetapoja, joilla yhtenäisyyttä rakennetaan, vaikka ne voidaan nähdä myös historiallisina aikakausina. Esimerkiksi Suomen kehitystä kuvaa muutos kulttuurikansasta valtiokansaksi sotien jälkeen, josta 1990-luvulle tultaessa puhetapa muuttui taas kulttuurikansaksi.

Myös negatiivisilla kuvauksilla voi olla positiivinen osa yhteisöllisyyden muodostumisessa. Hän kirjoittaa artikkelissaan suomalaisten itseään koskevasta puheesta, jonka mukaan suomalaiset kuvaavat kansaansa muun muassa kehittymättömäksi ja kommunikaatiotaidoiltaan kehnoiksi. Tällaiset negatiiviset merkityksenannot, joita suomalaisuudelle annetaan, voivat siten myös olla yhteisöllisyyttä rakentava ja edesauttava tekijä. (Ruuska 1999, 293.)

3 ERILAISUUS

3.1 Erilaisuuden merkitykset ja rakentuminen

Tässä tutkimuksessa käsitettä käytetään kansallisen identiteetin ja monikulttuurisuuden kontekstissa, joten käsitteestä on jätetty tietoisesti pois muut osa-alueet.

Tutkimuksen toisena teoriataustana on erilaisuuden käsite. Erilaisuus ja erot ovat oleellisia, kun tutkimuksen kohteena on kansallinen identiteetti ja siihen liittyvät merkityksenannot. Moderniin länsimaalaiseen yhteiskuntaan kuuluu lähes poikkeuksetta niin etnisesti, kulttuurisesti kuin historiallisestikin hyvin erilaisia yksilöitä ja ihmisryhmiä, joiden luokittelu tai arvottaminen eronteon kautta on yleistä. Erilaisuuden ja erojen tutkimisen haasteena on kuitenkin se, että eroja kategorisoimalla tullaan välttämättä samalla tuottaneeksi niitä (Kivimäki 2012, 37).

Kulttuurintutkija Stuart Hall luettelee eroille neljä erilaista lähestymistapaa, joista ensimmäinen nojaa lingvistiikkaan. Erot ovat välttämättömiä merkitysten luomisessa: mustan värin ymmärtäminen vaatii käsiteparikseen valkoisen ja näiden kahden välinen ero on muodostamassa molempien merkitystä. Tällaiset vastakohtien väliset erot kuitenkin luovat vastakohtia, mikä johtaa merkitysten pelkistämiseen. (Hall 1999, 152–154.) Toinen selitysmalli on myös kieliteorian parista, mutta siinä erot nähdään välttämättömänä, sillä niiden avulla luodaan merkityksiä suhteessa toiseen. Merkitykset muodostuvat siis vuorovaikutuksellisessa dialogissa toisen kanssa ja toiseus nähdään osana merkitysten rakentumista. (Hall 1999, 154–155.) Kolmantena erilaisuutta lähestytään antropologisesta näkökulmasta. Merkityksiä annetaan luokittelujärjestelmien sisällä ja kulttuurien perustana ovat juurikin erot ja erilaisuus. Tällainen käsitys edellyttää kuitenkin, että merkitykset ovat pysyviä ja selkeästi jaettu luokkiin ja poikkeuksien nähdään rikkovan kulttuurin yhtenäisyyttä ja ainutlaatuisuutta. (Hall 1999, 154–156.) Neljäs lähestymistapa on psykoanalyttinen. Siinä toiseus korostuu osana henkilön subjektiviteetin ja minäkäsityksen muodostumista.

Esimerkkinä Hall mainitsee Freudin Oidipus-kompleksin käsitteen, joka kuvaa lapsen kehitysvaihetta tämän kiinnostuessa vastakkaisen sukupuolen vanhemmasta vain huomatakseen ettei voi identifioitua samanlaisiksi. (Hall 1999, 157–159.) Nämä erojen ja erilaisuuden selitysmallit eivät ole toisiaan poissulkevia, sillä ne lähestyvät aihetta jokainen eri suunnalta (Hall 1999, 160). Lingvistinen, sosiaalinen, kulttuurinen sekä psyykinen lähestymistapa tarjoavat erilaisia tutkimusmahdollisuuksia, mutta voivat varmasti olla myös toisiaan täydentäviä.

Hallin (1999, 144) mukaan erilaisuutta representoidaan usein käyttäen binaarisia vastakohtia, kuten valkoinen /musta tai hyvä / paha. Tällä tavoin erilaisuudesta puhuttaessa luodaan jo alusta alkaen hyvin voimakas jako kahteen ääripäähän, joiden välille ei juurikaan jää vaihtoehtoja. Luonteeltaan erilaisuus on ambivalenttia. Sen voidaan katsoa olevan samanaikaisesti sekä myönteinen esimerkiksi osana merkitysten ja identiteettien luomista, että kielteinen, jolloin se nähdään jonakin uhkaavana tai aggression kohteena. (Hall 1999, 160.)

McKinnon ja Dario (2003, 6) kuvailevat Michael Walzerin kehittämää erottelua viiteen tapaan käsittää erilaisuutta. Nämä erilaisuuteen suhtautumistavat ovat irtisanoutuminen, välinpitämättömyys, stoalainen sietokyky, avoimuus sekä täysi hyväksyntä. Suvaitsevaisuus sekä erilaiset instituutiot, joilla sitä ylläpidetään, ovat välttämätön osa demokraattista yhteiskuntaa, joka pyrkii mukautumaan erilaisuuksien yhteiseloön. McKinnon ja Dario tiivistävätkin, että erilaisuuteen suhtautuminen vaatii järkevää mukautumista. (McKinnon & Dario 2003, 8.)

Erilaisuuden tutkimusta on tehty Suomessa jonkin verran ja esimerkiksi Leena Suurpää (2002, 17, 38–42) on tutkinut väitöskirjassaan *Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista* suomalaisia ja maahanmuuttajia sekä niitä tapoja, joilla erot ja erilaisuus näyttäytyy suomalaisessa yhteiskunnassa maahanmuuton näkökulmasta. Suurpää (2002, 183–185) kirjoittaa rasismia synnyttävästä erilaisuuden pelosta pysyvänä ihmisluonteen piirteenä, mutta myös toisaalta ja hieman vastakohtaisesti erilaisuuden pelkoa pidetään osana juuri suomalaisuuden olemusta. Tällä tavoin erilaisuuteen

ja ihmisten välisiin eroihin kohdistuva pelko näyttäytyy pitkälti luonnollisena ja kyseenalaistamattomana pysyvänä piirteenä. Suurpään tutkimus on ainakin tähän mennessä omaa aihettani läheisin tutkimus, johon olen törmännyt. Erilaisuutta on tutkittu melko paljon esimerkiksi kasvatustieteissä, mutta yhteiskuntapoliittista tutkimusta löytyy vähemmän. Kansallista identiteettiä on tutkittu hyvin paljon eri näkökulmista ja huomasi, että diskursseja on käytetty niissä melko yleisesti aivan kuten myös erilaisuuden tutkimuksessa.

Mikko Lehtonen ja Olli Löytty (2003, 7–9) paneutuvat toimittamassaan teoksessa *Erilaisuus* monikulttuurisuuteen, identiteetteihin ja erilaisuuksiin sekä näiden käsitteiden yhteenkietoutuneisiin suhteisiin. Meidän ja muiden välisiin eroihin keskityttäessä unohtetaan usein suomalaisuuteen liittyvä moninaisuus – se, että erilaisuuksia löytyy myös yhtenäisenä ja hyvin homogeenisena pitämästämme kansasta. Sivuttamalla oman kansan keskuudessa olevia erilaisuuksia tuodaan samalla esiin sitä, mitä pidetään normaalina.

Erilaisuus voi olla sekä eksklusiivista että inklusiivista. Erot voivat olla syy poissulkemiselle tai toisaalta ne voidaan hyväksyä osaksi omaa yhteisöä. Lisäksi ksenofobian ja ksenofilian käsitteiden kautta erilaisuutta joko pelätään ja pidetään uhkana tai sitä ihannoidaan jonakin uutena ja eksoottisena. (Lehtonen & Löytty 2003, 12–13.) Ksenosofian käsitteellä tarkoitetaan taitoa elää erojen kanssa siten, että ne koetaan normaalina osana elämää. Tällainen erilaisuuden normalisointi on Lehtosen ja Löytyn mukaan hedelmällisempi tapa lähestyä aihetta, kun lähtökohtana ei ole erilaisen pelko tai ihailu. (Lehtonen & Löytty 2003, 13.)

Tässä tutkimuksessa aion keskittyä erilaisuuden hyväksymiseen ja siihen, kuinka hyvin tai huonosti eroja ja erilaisuuksia ollaan valmiita hyväksymään osaksi kansallista identiteettiä. En siis varsinaisesti keskity erilaisuuden tuottamiseen, vaikka sekin tulee olemaan jossain määrin osana tutkimusta, vaan siihen millä tavoin erilaiset näkökulmat suomalaisuudesta ja suomalaisesta kansallisesta identiteetistä huomioivat ja arvottavat erilaisuutta. Tutkin sitä, nähdäänkö ihmisten ja ihmisryhmien väliset erot ja erilaisuus neutraalina, myönteisenä vai kielteisenä asiana ja millä tavoin kantaa perustellaan.

Erilaisuuden tutkimuksessa tulee huomioida, että kaikenlaisia luokituksia tehtäessä tehdään samalla ilmi erilaisuuksia. Tutkimustuloksia tarkastellessa tulee olla tietoinen siitä, miten erilaisuus tässä tutkimuksessa määritellään ja miten sitä tulkitaan.

3.2 Erilaisuuden lähikäsitteitä

Tässä luvussa aion esitellä muutamia erilaisuuden kannalta oleellisia käsitteitä, joita on hyvä avata, jotta voimme käsitellä tutkimusaihetta kokonaisvaltaisemmin. Käsitteet kytkeytyvät erilaisuuden käsitteeseen oleellisesti ja ovat myös tärkeä osa käyttämäni teoreettista viitekehystä. Käsitteet auttavat avaamaan myös itse erilaisuuden termiä monipuolisemmaksi ja laajemmaksi teoriakokonaisuudeksi, jolloin se on helpompi ymmärtää laajana yhteiskunnan sosiaalista järjestystä määrittelevänä tekijänä.

Toiseus

Toiseuden käsite on tärkeää mainita erilaisuuden ohessa, sillä toiseudessa on kyse juurikin eroista ja erilaisuuksista. Toiseuden juuret löytyvät historiasta jo 1700-luvulta, kun länsimaat alkoivat tutkia itäisiä maita, orienttia. Jo tällöin syntyi ajatus siitä, että maailma voidaan jakaa idäksi ja läneksi, jotka eivät ole keskenään tasa-arvoisessa asemassa. (Said 1978, 19–23.) Suomessa toiseudesta paljon kirjoittaneen Olli Löytyn (2005, 173–174) mukaan käsitteeseen kuuluu vahva binaarinen kahtiajako, jolloin asiat esitetään usein toistensa vastakohtina ääripäitä käyttäen. Tällöin ihmisten väliset yhtäläisyydet jäävät usein huomiotta ja keskittyminen kohdistuu vain eroavaisuuksiin.

Toiseuttamisen puhetapa on rajantekoa sekä valtasuhteiden luomista meidän ja muiden välille. Monet erilaisuuksien näkyväksi tekemisen keinot ovat osa identiteettien muodostamista, kun on tärkeää hahmottaa mihin itse kuuluu ja ketkä taas ovat ulkopuolisia. Tällä tavoin myös

kansallinen identiteetti hahmottuu toiseuden ja eronteon keinojen avulla. (Hall 1999, 160; Löytty 2005 162–167.)

Monikulttuurisuus

Tutkimuksen kannalta myös monikulttuurisuus on hyvin oleellinen käsite. Monikulttuurisuus ja monikulttuurinen - käsitteet, joista toinen on substantiivi ja toinen adjektiivi - ovat nykyään paljon käytettyjä termejä, jotka eroavat merkitykseltään toisistaan ja ovat samalla vaikeasti erotettavissa toisistaan (Hall 2003, 233–234). Koska mikään yhteiskunta ei ole kulttuuriselta moninaisuudeltaan aivan samanlainen kuin toinen, voidaan sanoa että monikulttuurisuuksia on myös keskenään erilaisia. Konservatiivinen, liberaali, pluralistinen, kaupallinen, korporatiivinen tai kriittinen monikulttuurisuus ovat kaikki esimerkkejä eri näkökulmista, joiden kautta yhteiskunta voi suhtautua monikulttuurisuuteen. (Hall 2003, 234–235.) Muun muassa globalisaation sekä individualismin myötä erilaisuudesta on tullut yhä kokonaisvaltaisempi ja laajemmalle hajaantunut osa arkielämää, mikä on osanaan synnyttänyt kiinnostuksen myös suvaitsevaisuuden tutkimiseen (McKinnon & Dario 2003, 1–2). Suvaitsevaisuus onkin monikulttuurisuuden kannalta merkittävää, sillä moninaisuutta sietämällä tai sen hyväksymällä voidaan saavuttaa toimiva ja tasa-arvoinen monikulttuurinen yhteiskunta.

Representaatio

Osana tutkimuksen teoreettista viitekehystä on representaation käsite, jonka keinoin pyrin selvittämään, kuinka erilaisuutta tuotetaan antaen sille merkityksiä. Käsittelen myös erilaisuuden käsitettä representaatioiden kautta, jolloin tutkimus tarjoaa kokonaiskuvan siitä, kuinka kansallisen identiteetin ja erilaisuuden representaatiot kietoutuvat toisiinsa. Koska representaatiot kertovat juuri tiettyjen aikakausien mukaisista merkityksistä, se sopii hyvin kansallisen identiteetin käsitteen tutkimiseen, sillä ne molemmat ovat alttiita muutoksille.

Representaatioilla pyritään kiinnittämään merkityksiä kohteeseensa, koska merkitykset eivät ole luonnostaan pysyviä ja kiinteitä. Representaatio siis asettaa jonkin merkityksen muiden edelle. (Hall 1999, 143.) Kulttuurin sisällä voi myös olla hyvin monia tapoja ymmärtää asiat, eikä kaikkien merkitysten tarvitse olla jaettuja samaan kulttuuriin kuuluvien kesken. (Hall 1997, 2.) Tämä tuleeikin olemaan tutkimuksessa keskeistä representaatioiden osalta, sillä pyrkimyksenäni on löytää useita erilaisia tapoja representoida erilaisuutta. Yhtenä keskeisimpänä representaation keinona on toiseuttaminen tai toiseksi tekeminen. (Fiske 2003, 135). Toiseuttavat representaatiot toimivat rajanvetona meidän ja muiden välillä, jolloin erilaisuus ja erot korostuvat.

Kieli toimii representoivana systeeminä, jossa käytetään merkkejä ja symboleja representoinnin välineenä. Kielen keinoin tuotetut representaatiot - jotka voivat olla puhuttuja, kirjoitettuja tai vaikka kuvia - ovat siten hyvin keskeinen osa merkitysten tuottamista. (Hall 1997, 1.) Asiat saavat merkityksiä myös niistä käytettyjen esitystapojen keinoin. Näitä voivat olla erilaiset kuvailut, asioihin liitetyt tunteet, arvotukset tai luokitukset. (Hall 1997, 3.)

4 KANSALLISEN IDENTITEETIN JA ERILAISUUDEN AIEMPAA TUTKIMUSTA

Kansallinen identiteetti on ympäri maailman ollut pitkään paljon tutkittu aihe. Erilaisuuden tutkimusta on tehty perinteisesti paljon sukupuolentutkimuksessa ja Suomessa erityisesti kasvatustieteet nousevat esille erilaisuutta käsittelevien tutkimuksien joukossa. Tässä luvussa tarkoitukseni on pyrkiä kuvaamaan tutkimuksia, jotka yhdistävät tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen käsitteitä pikemminkin kuin tarkastella niitä erillään. Tällä tavoin aiemman tutkimuksen katsauksesta saa hyvän käsityksen juuri tämän tutkimuksen kannalta kansallisen identiteetin sekä erilaisuuden näkökulmasta.

4.1 Kansallinen identiteetti ja erilaisuus maailmalla

Kanadalainen tutkija Eva Mackey kirjoittaa teoksessaan *The House of Difference* (1999) monipuolisesti kansallisesta identiteetistä, nationalismista ja niiden haasteista, joita Kanadassa kohdataan monikulttuurisuuden ja runsaan maahanmuuton näkökulmasta. Hänen mukaansa myytti Kanadan suvaitsevaisuudesta ja yhtenäisestä kansasta on saanut paikkansa historiassa, vaikka nämä mielikuvat eivät kuvaa maassa olevien eri kulttuurien välisiä suhteita. Tutkimuksen mukaan kansallista yhtenäisyyttä uhkaava erilaisuus nähtiin ongelmallisena. Yleisesti ihmiset ajattelivat että kanadalainen kulttuuri tulisi asettaa etusijalle, mutta muita erilaisia kulttuureja suvaittiin. Kenenkään ei siten tulisi hylätä omaa kulttuuriaan, mutta valtakulttuuri olisi silti hallitseva ja etuoikeutettu suhteessa muihin. Kyseessä on siis erilaisuuden suvaitseminen hallitusti ja kulttuurien välisten valtasuhteiden sääntelystä. Erilaisuuden rajoja määriteltäessä maan kantaväestöllä tulisi olla valta tehdä päätökset, jotta heidän hallitseva asemansa pysyy vahvana. (Mackey 1999, 2; 150–154.)

Kanadassa on viime vuosien aikana noussut joukko ”kanadankanadalaisia”, jotka pyrkivät määrittelemään erilaisuuden kansallisen kulttuurin tilaa. He asettavat itsensä koko kansan

demokraattiseksi ääneksi päättäessään kuka saa kuulua kansakuntaan ja kenet suljetaan ulkopuolelle. Mackeyn (1999, 156) mukaan tilanteen voidaan helposti nähdä lähenevän etnisen nationalismin muotoja. Näissä puhetavoissa kuitenkin hyödynnetään etnisen nationalismin ajatusmallin kanssa ristiriitaisesti kansallisen nationalismin peruselementtejä, kuten tasa-arvoa, kehitystä ja kaikille yhteisiä lakeja, joilla pyritään nostamaan yhden kulttuurin asema muiden ylle.

Chris Weedon kirjoittaa artikkelissaan *Identity, Difference and Social Cohesion in Contemporary Britain* (2011) uusista identiteetin ja erilaisuuden kysymyksistä, joita Iso-Britannia on kohdannut muutoksessa viimeisten kuuden vuosikymmenen aikana. Hän tarkastelee yhteiskunnan monimuotoisuutta ja yhtenäisyyttä sekä niiden välistä konfliktia. Hänen mukaansa monirotuinen ja -etninen brittiläinen identiteetti kokee vastustusta, sillä ajatus identiteetistä johdetaan usein historiaan ja biologisiin juuriin. Monikulttuurisuutta voidaan käyttää erilaisuuden hyväksymisen parantamisen lisäksi myös siihen, että rodullisesti ja etnisesti erilaiset ihmiset luokitellaan omiksi alaryhmikseen erillisinä valkoisesta väestöstä. (Weedon 2011, 217–218.) Iso-Britannia on maahanmuutossa ja yhteiskunnan monimuotoisuuden kehityksessä edellä Suomea, mutta artikkelin perusteella myös Suomen kansallisessa identiteetissä on nähtävissä samantapaisia piirteitä.

Stratton ja Ien vertaavat tekstissään *Multicultural Imagined Communities. Cultural difference and national identity in the USA and Australia* (1998) Yhdysvaltojen ja Australian suhtautumista monikulttuurisuuteen sekä sitä kuinka eri tavoin kansallista identiteettiä rakennetaan molempien ollessa kulttuurisesti hyvin moninaisia. Esimerkiksi Yhdysvallat on väestöltään kulttuurisesti hyvin moninainen, mutta kansallisen identiteetin kannalta monikulttuurisuuden käsite on hyvin vieras. Amerikkalainen kansallinen identiteetti on niin voimakas, että se ylittää kansan moninaisuudet. (Stratton & Ien 1998, 137.) Tässä aiemmin esitelty Benedict Andersonin (2007) kuviteltujen yhteisöjen käsite tulee näkyviin selkeästi, sillä amerikkalaisuutta rakennetaan juurikin kuvitteellisesti ja symbolisesti, vaikka kansan moninaisuus tiedostetaan.

Australia on aktiivisesti rakentanut kansallista identiteettiään monikulttuurisuuden varaan unohtamalla pyrkimykset kohti homogeenistä kansallista kulttuuria. Kansallinen identiteetti on muutoksessa ja kehittyy jatkuvasti kulttuurisen pluralismin ja eri etnisyyksien varassa. Näin australialainen kansallinen kulttuuri koostuu monista eri kulttuureista. Moninaisuuden koetaan rikastavan yhteistä kulttuuria ja kansallista yhtenäisyyttä rakennetaankin aktiivisesti juuri moninaisuuden varaan. (Stratton & Ien 1998, 154–156.)

Strattonin ja Ienin mukaan kansallinen yhtenäisyys on aina mahdotonta saavuttaa, sillä se vaatii alistamista tai tukahduttamista, joita hyödyntämällä erilaisuudet hävitetään näkyvistä. Tämä erilaisuuksien häivyttäminen voi olla symbolista tai jotain muuta. Monikulttuurisuuden käsite on siten ristiriitainen kansallisen identiteetin kannalta, sillä se käsittää kulttuurien moneuden saman kansan keskuudessa. Kriitikoiden mukaan monikulttuurisuuden onkin sanottu olevan uhka kansalliselle identiteetille, jolloin kansalaisten välinen sosiaalinen, kuten myös etninen, yhtenäisyys kärsii. (Stratton & Ien 1998, 135–136.)

4.2 Kansallinen identiteetti ja erilaisuus Suomessa

Eerika Finell (2013) tutkii väitöskirjassaan *National Symbols, Their Meanings, And How They Relate To National Identification, Outgroup Attitudes And National Sentiments: Rhetorical, Correlational And Experimental Studies* sitä, kuinka kansalliset symbolit – kuten luonto, sauna, urheilu ja talvisota – rakentavat niitä asenteita, joita Suomessa asuviin maahanmuuttajiin kohdistuu ja kuinka niillä tehdään eroa eri ryhmien välille. Tutkimus osoitti, kuinka omaan kansakuntaan liitetyt symbolit ja myös se, mitä symboleita käytetään ja korostetaan, johtaa erilaisiin maahanmuuttajia koskeviin suhtautumistapoihin. Esimerkiksi symbolit, jotka kuvaavat Suomea rajallisena ryhmänä, liittyvät herkemmin negatiivisiin asenteisiin.

Tutkimukseni aiheen kannalta voidaan ottaa tarkasteluun myös Elinkeinoelämän valtuuskunnan tekemiä raportteja suomalaisten arvoista ja asenteista, vaikka ne ovatkin

pitkälti määrällisiä tutkimuksia. Vuoden 2001 raportti on nimeltään *Erilaisuuksien Suomi*, mikä kertoo heti otsikosta lähtien erilaisuuden tutkimisen painottamisesta tärkeänä osana jatkuvasti monikulttuurisempaa Suomea. Tutkimus kartoittaa muiden aiheiden ohessa suomalaisten kansallista identiteettiä ja suhtautumista suomalaisuuteen. Kysely toteutettiin kirjallisena kyselynä postitse ja siihen valittiin satunnaisotannalla 18–70-vuotiaiden kansalaisten joukosta 4500 henkilöä. Kyselyn mukaan muun muassa enemmistön mielestä Suomen tulisi varjella omaa kulttuuriaan globalisaation aikakaudella. Kuitenkaan tämä suomalaisuutta positiivisesti korostava ajatusmaailma, joka suurella osalla vastaajista on, ei merkitse äärikansallisten tai uusoikeistolaisten liikkeiden kannatusta, vaan pikemminkin niitä vastustetaan. (EVA 2001, 73–74.)

Vuoden 2016 Elinkeinoelämän valtuuskunnan arvo- ja asennetutkimuksessa käsitellään erityisesti ajankohtaisena aiheena pakolaisiin ja maahanmuuttajiin liitettyjä asenteita. Pakolaiskriisin sanotaan tiukentaneen asenteita, joita maahanmuuttoon liitetään. Pakolaisiin kriittisemmin suhtautuminen heijastetaan siis helposti koskemaan maahanmuuttoa kokonaisuutena ja yhtenäisenä ilmiönä ja ulkomaalaisiin suhtaudutaan tutkimuksen mukaan pikemminkin varovasti kuin rasistisesti tai tietämättömästi. Kyselyyn vastanneiden mielestä Suomeen tulleita pakolaisia koskevat kuitenkin yhtä lailla samat velvollisuudet ja oikeudet kuin Suomen kansalaisiakin. (Toivonen 2016, 66–72.) Toisaalta kiristyneiden maahanmuuttoasenteiden lisäksi tutkimuksessa todetaan, että suomalaisen kulttuurin suojelua kannatetaan vuoden 2016 raportissa ennätysellisen vähäisesti verrattuna aiempiin vuosiin, kun luku on tippunut 2000-luvun alun 75 prosentista vain 56 prosenttiin. (Toivonen 2016, 77.) Kulttuurin omaleimaisuutta halutaan siis suojella, mutta ei kuitenkaan siten, että Suomi erkaantuisi liikaa muista maista.

Vuosi 2016 oli erityisen herkkä maahanmuuttokeskustelun suhteen pakolaiskriisin vaikutusten ollessa vielä keskeinen julkisen keskustelun aihe. Eri kannoilla olevat ääripäät ottivat yhteen sosiaalisessa mediassa, mutta myös mielenosoituksissa. EVA:n arvo- ja asennetutkimuksen mukaan enemmistön mielestä maahanmuuttokeskustelu ei ole ollut riittävän avointa ja suorapuheista, vaikka suunta onkin ollut parempaan päin. (Toivonen 2016, 72)

Aiempi tutkimus osoittaa, kuinka valitsemani teoriat ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Ne representaatiot, joille altistutaan, vaikuttavat niihin merkityksiin, joita annetaan erilaisuudelle tai kansalliselle identiteetille. Käsitteet kansallisesta identiteetistä voivat muovata merkityksiä ja arvotuksia, joita erilaisuudelle annetaan ja päinvastoin. Ihmisten itseymmärrys ja oman identiteetin määrittely erilaisten kansallisten symbolien kautta vaikuttaa oleellisesti myös siihen, miten muita kohdellaan ja erilaisuuksien rajoja rakennetaan (Finell 2013, 125). Käsitteet erilaisuudesta sekä kansallisesta identiteetistä ovat lopulta myös osana vahvistamassa, heikentämässä tai kehittämässä valloilla olevia mielikuvia ja näin käsitteet muodostavat jatkuvan kehämäisen vuorovaikutuksen.

Aiemmin esiteltyjen käsitteiden välinen vuorovaikutus on juuri tämän tutkimuksen näkökulma. Aiemman tutkimuksen perusteella käsitteitä on käytetty yhdessä pääasiassa muualla kuin Suomessa tehdyssä tutkimuksessa, minkä vuoksi kansallisen identiteetin ja erilaisuuden vuorovaikutus tutkimusaiheena tuo uuden näkökulman suomalaiseen kontekstiin.

5 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tutkimuskysymykseni ovat syntyneet teorian ja aineiston kanssa yhdessä siten, että ne kaikki sopivat yhteen toisiaan täydentäen ja luovat yhdenmukaisen pohjan tutkimukselleni. Kansallinen identiteetti ja erilaisuus ovat aiheita, joihin diskurssianalyysi sekä siihen kuuluva sosiaalinen konstruktionismi sopivat hyvin. Diskurssit, joita aineistostani tulen etsimään, vastaavat suoraan tutkimuskysymyksiini, joiden pohdintaa voin tarkentaa syvemmin tutkimuksen lopussa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

Millaisia kansallisen identiteetin diskursseja aineistosta voidaan lukea ja miten erilaisuus merkityksellistyy näissä diskursseissa?

5.1 Aineisto

Aineistonani on Helsingin Sanomien pääkirjoituksia. Aineisto on ajallisesti rajattu vuoteen 2017, joka oli Suomen itsenäisyyden juhluvuosi. Helsingin Sanomat on Suomen laajimmin luettu päivittäissanomalehti, jonka kokonaistavoittavuus numeroa kohden oli Kansallisen Mediatutkimuksen (2017) mukaan keskimääräisesti yli 1 800 000 lukijaa. Lehden suuri tavoittavuus oli pääsyyinä sen valitsemiseen aineiston lähteeksi, jolloin tutkimustuloksia voidaan helpommin peilata ja niiden merkittävyyttä pohtia yhteiskunnallisesti. Aineiston valinnassa on tiedostettu, että tutkimustuloksia ei voida yleistää, vaan se tuottaa tuloksia yhden sanomalehden käyttämistä diskursseista.

Tutkimuksen tarkoituksena on analysoida juuri niitä tekstejä, joita luetaan ja jaetaan laajimmin Suomessa riippumatta niiden aatteellisista tai poliittisista suuntauksista. Näin on mahdollista saada kuva niistä diskursseista, jotka saavat tilaa ja näkyvyyttä mediassa. Tarkoituksena ei siis

ole kerätä mahdollisimman monipuolisia näkökulmia, vaan kuvata juuri niitä diskursseja, joita Helsingin Sanomat on tietyllä aikavälillä pääkirjoituksissaan käyttänyt. Kirjoitusten mahdollinen yksipuolisuus, poliittinen suuntautuminen tai muu aatteellisuus tulee siten olemaan vain yksi osa tutkimuksen tuloksia. Päällimmäinen tarkoitukseni onkin löytää ja tuoda esiin ne diskurssit, joita Suomessa käytetään suurimman sanomalehden pääkirjoituksissa, ja jotka siten myös saavat laajan vaikutusalueen sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen kansallisen identiteetin sekä erilaisuuden näkökulmasta.

Aineiston määrän päättämässä olen käyttänyt saturaation käsitettä. Tämä on hyvä menetelmä aineiston edustavuuden kannalta. Saturaatiossa keskeistä on se, että aineistoa kerätessä jossain vaiheessa se ei enää tarjoa uutta aiheeseen liittyvää tietoa, vaan alkaa jossain määrin toistaa itseään. Saturaatiota käytettäessä tulee myös pohtia, millä tavoin aineistoa aiotaan käyttää analyysissa. Luokiteltaessa ei välttämättä tiedetä, miten monta mahdollista luokkaa aineistosta on mahdollista löytää. Myös se, tutkitaanko ja haetaanko aineistosta erilaisuuksia vai samankaltaisuuksia vaikuttaa siihen, millainen aineiston koko on riittävä, sillä erilaisuuksia tutkittaessa tulisi aineiston olla laajempi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 87–92.)

Aineistoa on rajattu, jotta sen laajuus pysyy hyvin hallittavissa. Ensimmäkin se on rajattu yhden julkaisun pääkirjoituksiin. Tämän lisäksi se on rajattu ajallisesti koskemaan vain vuoden 2017 aikana julkaistuja kirjoituksia. Vuosi 2017 oli myös Suomen itsenäisyyden juhluvuosi, joten se oli tutkimusaiheen kannalta hyvin ajankohtainen ja antaa mahdollisesti enemmän aiheen kannalta oleellisia kirjoituksia. Aineistonhaku alkoi hakusanojen luomisella. Näitä olivat muun muassa itsenäisyyden juhluvuosi, Suomi100, suomalaisuus, kansallinen identiteetti sekä identiteetti. Haku tuotti pääkirjoituksia yhteensä 158 kappaletta, joista lopulliseen analyysiin päätyi 22 mielestäni tutkimusongelman kannalta antoisinta pääkirjoitusta. Aineiston keräämisen prosessi eteni hakusanojen löytämien kirjoitusten jälkeen niiden rajaamiseen siten, että tarkastin, että tekstit todellakin käsittelivät kansallista identiteettiä ja suomalaisuutta. Hakusanoilla löytyi myös muihin tutkimuksen kannalta epärelevantteihin aiheisiin liittyviä kirjoituksia, kuten talousaiheita ja ulkopoliittikkaa, jotka tässä vaiheessa rajattiin pois tutkimuksen aineistosta. Lopulliset valinnat tein lukemalla pääkirjoitukset ja valitsemalla

analyysiin sellaiset tekstit, jotka olivat tarpeeksi pitkiä ja käsittelivät kansallista identiteettiä laajemmin kuin vain muutamalla lauseella. Aineistonkeruu tapahtui kahdessa osassa – ensimmäiset kirjoitukset lokakuussa 2017 ja loppuvuoden kirjoitukset tammikuussa 2018.

Koska tutkimus on tapaustutkimus yhden vuoden ajalta yhden sanomalehden julkaisuista, en koe aineiston rajauksia ongelmalliseksi esimerkiksi aiheen käsittelyn monipuolisuuden tai runsauden kannalta. Tavoitteena on kuvata juurikin itsenäisyyden juhluvuoden ajalta niitä diskursseja, joita kirjoituksissa on käytetty. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisia diskursseja maan luetuin sanomalehti tuottaa suomalaisuudesta ja kansallisesta identiteetistä sekä kuinka erilaisuus näkyy näissä diskursseissa. Se ei ole keskeistä, ovatko diskurssit yleisesti jaettuina tai hyväksytyinä, vaan se, että niitä luetaan laajasti. Helsingin Sanomista ihmiset lukevat tietynlaisiin diskursseihin liittyviä tekstejä, jotka vaikuttavat sosiaalisen todellisuuden muotoutumiseen.

5.2 Tutkimusmenetelmät

Seuraavaksi avaan sekä perustelen tutkimukseni metodologisia valintoja. Lähestyn ja tutkin aineistoani laadullisesti diskurssianalyysia käyttäen, mutta hyödynnän myös sisällönanalyysia. Aluksi kerron tiiviisti, mitä ovat diskurssit ja diskurssianalyysi, tämän jälkeen avaan perusteita menetelmän valinnalle ja sen soveltuvuudelle juuri minun tutkimukseeni sekä lopuksi pohdin omia odotuksiani tutkimusmenetelmästä ja analyysista.

Pro gradu tutkielmani on kvalitatiivinen eli laadullinen. Laadullisen tutkimuksen käsitteen alle voidaan sisällyttää monia eri tutkimusmenetelmiä ja sitä voidaanakin pitää jonkinlaisena kattokäsitteenä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 7). Tähän alle voidaan laittaa esimerkiksi sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi. Laadullista tutkimusta voidaan tehdä eri tavoin suhteessa tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen. Aineistolähtöisessä analyysissa tutkija pyrkii toimimaan pelkästään aineiston ehdoilla, jolloin tutkimuksen tulokset eli teoreettiset käsitteet saadaan suoraan aineistosta. Teorialähtöisessä tutkimuksessa aiheesta aiemmin tiedetty teoria

ohjaa tutkimusta muodostamalla valmiin pohjan luokittelulle ja analyysille. Omassa tutkimuksessani aion hyödyntää teoriaohjaavaa analyysia. Tällöin tutkija on tietoinen tutkimusaiheeseen liittyvästä aiemmasta tiedosta ja teorioista, jotka voivat toimia analyysin apuna. (Tuomi & Sarajarvi 2002, 97–99.) Käytän siis analyysini tukena sitä tietoa, jonka olen hankkinut tutkimukseni teoreettisesta viitekehystä, jossa keskeisiä ovat kansallisen identiteetin ja erilaisuuden käsitteet. Näin voin mahdollisesti hyödyntää jo aiemmin tiedettyjä diskursseja tai aiheiden jäsennostapoja omassa luokittelussani, jos sille näyttäisi olevan aihetta tutkimuksen aineiston pohjalta.

Diskurssianalyysi on hyvin monipuolinen tutkimusmenetelmä ja siitä on kehkeytynyt useita eri tavoin suuntautuneita ja erilaisia analyysitapoja painottavia koulukuntia. Sosiaalisessa konstruktionismissa, joka on keskeinen viitekehys diskurssianalyysille, keskeistä on sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja muovautuminen kielenkäytöllä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Tuotettu teksti ei ole pelkkää heijastusta ympäröivästä sosiaalisesta maailmasta, vaan se tuottaa ja uusintaa sitä jatkuvasti (Pynnönen 2013, 4–5). Kieli nähdään siis resurssina, joka tarjoaa välineen tutkia sitä, kuinka maailma merkityksellistyy eri tilanteissa. Diskurssintutkimuksessa keskeisintä ei ole se, mikä kuvaus todellisuudesta on oikea, vaan se miten ja millä perusteilla näitä eri versioita arvioidaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13.)

Fairclough (1997, 14) kirjoittaa siitä, kuinka kaikenlainen kielenkäyttö tuottaa tietynlaista kuvaa eli representaatiota maailmasta, muodostaa kielenkäytön osapuolille erilaisia identiteettejä sekä luo pohjaa sosiaalisille suhteille. Tutkimalla kieltä voidaan Fairclough'n mukaan tehdä samanaikaisesti sekä yhteiskunnallista että kulttuurista tutkimusta yhdistäen niitä, minkä koen sopivan omaan tutkimusaiheeseeni melko hyvin. Fairclough jakaa diskurssianalyysin tasot tilannekohtaisiin tasoihin, jolloin käsitellään sosiaalisia tilanteita, institutionaalisiin tasoihin, jolloin huomio on institutionaalisessa viitekehyksessä, sekä yhteiskunnallisiin tasoihin, jolloin diskurssi liitetään osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia (Fairclough 1997, 28–29).

Diskurssianalyttisessä suunnassa on keskeistä tekstin monifunktionaalisuus. Fairclough'n (1997, 39–40) mukaan tekstillä on sekä ideationaalinen funktio, jolloin se luo erilaisia representaatioita maailmasta, sekä interpersoonallinen funktio, jonka keinoin identiteetit ja sosiaaliset suhteet tulevat näkyväksi. Pietikäisen ja Mäntysen (2009, 14–15) mukaan funktionaalisuus näkyy kolmella Fairclough'n jaottelua mukailevalla tavalla: ensinnäkin kieli toimii viestimisen välineenä, toiseksi se representoi maailmaa ja kolmantena identiteetit ja sosiaaliset suhteet syntyvät kielen avulla. Kielellä tuotetut merkitykset ovat siten aina tilannesidonnaisia ja syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jossa kielen käyttäjä tekee kielen asettamien rajojen sisällä valintoja siitä, miten hän kieltä käyttää.

Myös tekstin muoto on merkittävä asia kieltä tutkittaessa. Tekstin visuaalisuudelle on nykyään monia erilaisia mahdollisuuksia: kirjoitetun tekstin ohessa voidaan käyttää kuvia tai vaikka tilastollisia graafeja. Myös tekstin muotoilu ja sijoittelu ovat merkittävässä osassa itse tekstin visuaalista tulkintaa. (Fairclough 1997, 29.) Myös itse kieli ja sen keinoin tuotetut merkitykset ovat muuttuvia sekä kontekstisidonnaisia. Kieli muovautuu eri tavoin riippuen siitä, missä tilanteessa ja ajassa sitä käytetään ja siitä millaiset tarkoitusperät puhujalla on. Tätä voisi kutsua tietynlaiseksi neuvottelutilanteeksi, jossa diskurssit muovautuvat eri tavoin yhä uudelleen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–12.) Kieli on diskurssianalyysin perinteessä nähty sosiaalisena toimintana, jota muovaa yhteiskunnan arvot ja normit. Kieli ja kielenkäyttö uusiutuu niihin liitettyjen normien muuttuessa, mikä tekee kielestä joustavan, monitasoisen ja yhteiskunnan muutoksiin mukautuvan resurssin. Tällä tavoin kieli kertoo aina myös tutkimuksen kohteena olevasta kulttuurista, yhteiskunnasta sekä historiallisesta ajasta ja paikasta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13.)

Päädyin valitsemaan tutkimukseni analyysimenetelmäksi diskurssianalyysin, sillä monet tutkimusaiheeni piirteet ja myös itse aineisto tuntuivat sopivilta juuri diskurssien tutkimiseen. Tutkimusaiheeni ja lähestymistapani ovat olleet alusta lähtien hyvin voimakkaasti sosiaaliseen konstruktionismiin päin kallistuvia, joten diskurssianalyysi on loogisempi vaihtoehto kuin pelkkä sisällönanalyysi tai jokin muu analyysitapa. Se tarjoaa myös suoran perustan sosiaalisen konstruktionismin näkökulmaan, mikä on ollut osa tutkimukseni taustaa jo alusta

alkaen. Sisällönanalyysi tulee oleelliseksi analyysin toisessa vaiheessa, jolloin erilaisuuden käsitettä pyritään avaamaan aineiston valossa.

Aineistovalintani ohjasi metodin valintaa jonkin verran, siinä millä tavoin haluan aineistoa lukea ja millaisia tuloksia toivon saavani. Media-aineistosta on tarkoitus kuvata kansallisen identiteetin saamia merkityksiä ja sitä millä tavoin erilaisuudesta puhutaan. Pääkirjoitukset sopivat mielestäni hyvin analysoitavaksi diskursseja käyttäen, koska eri mediat ovat nykyään merkittävässä osassa tuottamassa erilaisia mielikuvia, jotka rakentavat jatkuvasti sosiaalista todellisuutta. Todellisuus rakentuu siis sosiaalisessa kanssakäymisessä ja diskurssit kertovat siitä, kuinka kieltä käytetään tietyssä ajassa ja paikassa luomaan merkityksiä. Diskurssit ovat myös alttiita muutoksille ja ne muotoutuvat eri tavoin erilaisissa konteksteissa, joten aineisto tarjoavaa kuvauksen tämänhetkisistä puhetavoista, joita kansalliseen identiteettiin ja erilaisuuteen liittyy suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimusmenetelmän valinta kytkeytyy luontevasti myös tutkimukseni teoreettiseen viitekehukseen, sillä diskurssien tavoin myös kansallinen identiteetti on jatkuvasti muuttuva ja yhteiskunnan arvoja heijastava käsite.

Aihetta on tutkittu monipuolisesti eri näkökulmista, mutta tarkoitukseni onkin tuoda esiin ajankohtainen näkemys tuoreella aineistolla. Suomalaisessa sosiaalisessa mediassa ja kansalaiskeskustelussa on käyty paljon keskustelua suomalaisuudesta, monikulttuurisuudesta, maahanmuutosta ja erilaisten kulttuurien yhteiselosta erityisesti vuoden 2015 pakolaiskriisin jälkeen. Pakolaisten suuri määrä sai kansallismielisiä ihmisiä aktivoitumaan sosiaalisessa mediassa, mistä kertookin esimerkiksi Rajat Kiinni! sekä Suomi Ensin! -kansanliikkeiden näkyvyys. Odotan saavani aineistostani esiin diskursseja, jotka ovat osana muovaamassa suomalaisuutta ja monikulttuurisuutta koskevaa asenneilmastoa.

Toivon saavani aineistolta ajankohtaisen kuvauksen suomalaisen kansallisen identiteetin suhteesta erilaisuuteen. Kuinka erilaisuus hyväksytään tai ei hyväksytä, nähdäänkö se myönteisenä vai kielteisenä asiana sekä kuinka erilaisia ihmisiä tai ihmisryhmiä ollaan valmiita hyväksymään suomalaisiksi? Aineistosta olisi kiinnostavaa lukea myös niin sanottuja kansallisuusehtoja, joita suomalaisuuteen liitetään. Tutkimuksessa ei puututa siihen, miten

asiat ovat todellisuudessa, vaan keskitytään siihen, kuinka niitä esitetään ja representoidaan. Näin voidaan pohtia myös diskurssien välistä vallanjakoa. Mitkä diskurssit näyttäisivät olevan hallitsevia nykyisessä keskusteluissa ja mitkä puolestaan haastavassa tai kritisoivassa asemassa? Toivon saavani diskurssianalyysin avulla katsannon suomalaisesta kansallisesta identiteetistä ja sen suhteesta erilaisuuteen sekä pystyväni yhdistämään tutkimukseni laajemmin maahanmuuton ja monikulttuurisuuden luomaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja ajankohtaisiin tapahtumiin.

Lisäksi koska aineisto koostuu julkisista kirjoituksista, niillä on myös yhteiskunnallinen vaikutus diskurssien ja representaatioiden muokkautumiseen tämänhetkisessä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kaikenlaiset diskurssit ja representaatiot ovat osana rakentamassa, ylläpitämässä ja uudistamassa kansallista identiteettiä ja niiden keinoin käydään jatkuvaa taistoa siitä, mitkä merkitykset ovat kulloinkin valloilla.

Analyysiprosessissa on kaksi vaihetta: kansallisen identiteetin diskurssien sekä erilaisuuden representaatioiden muodostaminen. Aluksi aineistosta alkoi muodostua useita selkeästi rajautuvia diskursseja, jotka kuitenkin myöhemmin muuttuivat useampien lukukertojen jälkeen ja muodostivat ne diskurssit, joita aion seuraavaksi esitellä. Diskursseista on vielä edelleen pyritty lukemaan, kuinka erilaisuus merkityksellistyy ja onko diskurssien välillä eroja näiden merkityksenantojen suhteen. Aineiston lukutavalla on mahdollista saada erilaisia näkökulmia, kuten tässäkin tutkimuksessa diskurssien suhteen on tehty selkeitä valintoja. Tässä korostuu tutkijan rooli ja merkitys tutkimuksen tekijänä ja joko tietoisien tai tiedostamattomien valintojen tuottajana. Tämä tutkimus on siten vain yksi vaihtoehtoinen lukutapa aineistolle, josta on lähtökohtaisesti valittava jonkinlainen näkökulma useiden lopputulosten mahdollisuuden vuoksi.

Analyysin kannalta koin tärkeäksi eritellä, milloin puhutaan Suomesta kansana tai kansakuntana, mikä on tutkimuksen kannalta merkittävää, ja milloin taas Suomesta maantieteellisenä valtiona. Aineiston koostuessa Suomi 100 -juhlavuoden aikaisista kirjoituksista aineistossa keskityttiin myös Suomeen kansallisvaltiona sekä poliittisena

toimijana, ja osa kirjoituksista käsitteli Suomea ja suomalaisuutta rinnakkain sen tarkemmin erittelemättä.

Tutkimuksen eettisyydessä en näe ongelmia. Aineisto koostuu julkisista kirjoituksista, jotka ovat periaatteessa kaikkien saatavilla. Jokaisella analysoitavalla tekstillä on kirjoittajansa, joiden omat aatteelliset ja poliittiset näkökulmat saattavat näkyä teksteissä, mutta tämä ei ole tutkimusongelman ja -kysymysten kannalta ongelmallista. Tutkimusaihe on yhteiskunnallisesti hyvin relevantti ja on herättänyt kiivastakin keskustelua, mutta en koe tutkimuksen olevan loukkaava, eivätkä aihe tai tutkimustulokset ja johtopäätökset kosketa suoraan ketään tiettyä ihmisryhmää tai yksilöitä.

6 TULOKSET

Tutkimuskysymyksen mukaan erilaisuuteen suhtautumisen kontekstina toimii suomalainen kansallinen identiteetti ja siihen liitetyt diskurssit. Analyysin pohjana toimivat siten diskurssit, joista eritellään vielä erilaisuuden representaatioita. Jokainen diskurssi on omanlaisensa puhetapa, johon voi sisältyä erilaisia mielipiteitä, arvoja tai näkökulmia. Olen pyrkinyt valitsemaan aineistosta diskursseja parhaiten kuvaavia esimerkkejä, joiden kautta puhettavat rakentuvat.

6.1 Pysyvyyden diskurssi

Ensimmäinen diskurssi on pysyvyyden tai muuttumattomuuden diskurssi. Suomen kansallinen identiteetti nähdään muuttumattomana ja historiallisesti tietynlaiseksi muotoutuneena. Puhetapa ammentaa historiallisista tapahtumista, tarinoista ja myyteistä hyödyntäen niin todellisia tapahtumia kuin kansallisteoksia ja -tarinoita. Diskurssi rakentuu nationalistisista ja yhtenäistä homogeenista kansalliskulttuuria suosivista puhetavoista.

Useat kansallisen identiteetin teoriat (esim. Hall, 1999) korostavat käsitteen muutosta sekä aika- ja kulttuurisidonnaisuutta, mutta pysyvyyden diskurssi hylkää tämän ajattelutavan. Sen mukaan suomalaisuutta pidetään niin merkityksellisenä koko kansakunnan rakentumisen kannalta, että kansallinen identiteetti koetaan hyvin vakaana läpi aikojen eikä sen halutakaan muuttuvan. Muutokseen voidaan ajatella kohdistuvan jonkinlainen uhkakuva, jota diskurssi ei kuitenkaan tarkemmin avaa.

Seuraavassa esimerkissä puhutaan Maamme kirjan merkityksestä nationalistisen aatteen ja suomalaisuuden rakentumisessa 1900-luvun alussa sekä nojautumisesta historiaan kansakunnan rakentumisessa.

”Kirja rakensi suomalaisten yhteistä minäkuvaa vuosikymmenten ajan. Suomalainen kulttuuri kantaa sen vaikutuksia edelleen mukanaan. Suomalaisuus on tämän poliittisesti rakennetun myytin mukaisesti tietynlaista, yhtenäistä ja siten erilaisuuden ulossulkevaa.”

Helsingin Sanomat 30.4.2017

”...vanhat myytit haetaan usein apuun vaikeina aikoina ja silloin herkästi palataan muutenkin taaksepäin.”

Helsingin Sanomat 17.10.2017

Kun kansakunnan yhteistä identiteettiä rakennetaan diskursiivisesti merkittävien ja tunnettujen kansallisteosten varaan, on lähtökohtana pysyvyyden näkökulma. Ajatellaan, että kansakunta on rakentunut tietynlaiseksi ja tätä myyttiä ylläpidetään yhteiseen historiaan pohjaavalla puhetavalla. Kansallisesti merkittäviä teoksia pidetään perinteisen suomalaisuuskuvan yhtenä rakentajana ja tähän mielikuvaan halutaan palata esimerkiksi kulttuuristen tai väestöllisten muutosten aikoina. Esimerkissä myös mainitaan suoraan erilaisuuksien poissulkeminen, mikä sopii diskurssin ajatukseen homogeenisestä kansakunnasta.

”Sotien muistelemisen on ymmärrettävää, koska niissä on ollut kyse sananmukaisesti elämästä ja kuolemasta. Äärimmäisten tapahtumien läpi katsoen suomalaisuudenkin määrittelyminen tuntuu suoraviivaiselta. Sota-aikana jopa vangeille löytyi paikka Suomen puolustamisessa, joten kansakunta on mahdollista nähdä yhtenäisenä kokonaisuutena, jolla on yksi ja sama päämäärä.”

Helsingin Sanomat 1.1.2017

Diskurssiin kuuluu myös muutoksen aktiivinen torjuminen, kuten seuraavassa esimerkissä tehdään. Hall (1999, 50–51) kirjoittaakin kansakuntien defensiivisestä vetäytymisestä, jolloin kansakunta tuntee tarvetta katsoa historiaan ja kaipaa tuota aiempaa yhtenäisyyttä.

”Miksi kaivella vanhoja? Siksi, että ilmassa näyttää olevan halua palata vanhoihin hyviin aikoihin. ”Make America Great Again” on saamassa jäljittelijöitä Suomestakin.”

Helsingin Sanomat 5.2.2018

Aineistossa oli viittauksia suomalaisuuden aktiiviseen kertomiseen tarinana ja jonakin historiallisena jatkumona. Pohdittiin esimerkiksi kerrommeko Suomesta oikeanlaista tarinaa uudelleentekemällä kansakunnalle merkittäviä teoksia, kuten Tuntematon sotilas -elokuvan, joka pohjaa historiaa sota-ajalle sivuuttaen sodan jälkeisiä kansakuntaa rakentaneita vaiheita.

Erilaisuus näyttäytyy diskurssissa enimmäkseen monimuotoisuuden tarpeettomuutena, mutta myös itsessään epätoivottuna. Suomalaisuus nähdään tietynlaisena historiallisesti rakentuneena ja pysyvänä konstruktiona, joten erilaisuuksien hyväksyminen olisi merkki diskurssin vastustamasta muutoksesta. Diskurssi nimeää yksilön piirteitä, jotka kuuluvat kansalliseen identiteettiin ja sulkevat samalla ulkopuolelleen ne, jotka eivät näitä piirteitä omaa.

6.2 Muutoksen diskurssi

Toinen diskurssi on kansallisen identiteetin muutoksen ja kehityksen diskurssi, joka on edellisen diskurssin vastakohta. Diskurssissa painottuu, että nykyinen suomalaisuus on välttämättä erilaista kuin aiemmin, koska se on muuttunut yhteiskunnan kehittymisen ja sosiokulttuuristen muutosten mukana. Kansallista identiteettiä representoidaan suomalaisuuden käsitteen uudelleenmäärittelyn kautta. Nämä representaatiot eivät ole pysyviä, kuten Hall (1999, 143) kirjoittaa kulttuurisista merkityksenannoista, vaan ne ovat jatkuvassa muutoksessa ja alttiita vaikutteille.

Seuraavat aineistoesimerkit kuvaavat pohtivaan sävyyn mitä suomalaisuus on nykyään ja niiden taustalla on ajatus käsitteen muuttuminen ja kontekstisidonnaisuus.

”Itsenäisyyden juhluvuonna Suomi määrittelee jälleen suomalaisuutta.”

Helsingin Sanomat 1.1.2017

”Keitä suomalaiset ovat 2000-luvulla, ja mitä yhteistä heillä on?”

Helsingin Sanomat 1.1.2017

”Suomi makaa kivellä eli peruskallion päällä, mutta Suomea ei ole hakattu kiveen. Suomi elää. Suomen persoonallisuus muuntuu ajan ja ihmisten seurauksena.”

Helsingin Sanomat 3.1.2017

Kansallinen identiteetti on altis muutoksille, jotka voivat olla aktiivista yleisen puhettavan muuttumista tai passiivista hiljalleen tapahtuvaa kehitystä, mutta joka tapauksessa paikalleen jääminen ei ole diskurssin kannalta oleellista. Seuraava esimerkki tuo esiin sen, että muutoksen diskurssissa ei kaivata menneeseen samaan tapaan kuin pysyvyyden diskurssissa. Kansallisen identiteetin muutokset nähdään positiivisena ja jopa toivottavana asiana, jotta mahdollisimman moni pystyisi samaistumaan siihen.

”Kun Suomi siirtyy seuraavalle satavuotiskaudelleen, surun rypyt voisi jo silittää. Sotaveteraanien ja -invalidien kunnioitus säilyisi, vaikka Suomi juhliisi ennen kaikkea elämää, vapautta ja rauhan ajan tekemistä – teemoja, jotka ovat myöhemmille sukupolville ymmärrettäviä.”

Helsingin Sanomat 27.10.2017

Diskurssissa kansallinen identiteetti nähdään mukautuvaisena ja ajan mukana muutokseen sopeutuvana, joka korostaa enemmänkin yhteisiä pelisääntöjä, kuin yhteisiä piirteitä. Myös valtiollinen kehitys ja politiikka ohjaavat kansakunnan kehittymistä uuteen suuntaan.

Diskurssi mukailee selkeästi teoriassa käytettyä kuvausta kansallisesta identiteetistä mukautuvaisena ja kulttuurisidonnaisena. (Hall 1999.)

Diskurssin mukaan jokainen voi nähdä tai kokea kansallisen identiteetin eri tavoin, jolloin se on hyvin subjektiivinen, mutta se ei silti vähennä jaettua yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kansakunta koetaan yhtenäiseksi, vaikka väestön rakenne tai kulttuuri muuttuu ajan myötä. Ajatusmaailma sopii Benedict Andersonin (2007, 38–41) kuviteltujen yhteisöjen teoriaan, jolloin kansakunnan kokema yhteenkuuluvuus muodostaa kuvitellun yhteisön, joka sisältää itsessään jo erilaisuuksia ja on mukautuvainen. Kansakuntaa kuvitellaan yhä uudelleen vaihtelevien puhetapojen kautta ja luodaan yhteisöllistä kansallista identiteettiä.

6.3 Kyseenalaistava diskurssi

Kolmas diskurssi on yhteisen suomalaisen kansallisen identiteetin kyseenalaistava. Sen mukaan erilaisuus ja monimuotoisuus ovat niin merkittävä osa kansakuntaa, että kaikkien jakamaa yhteistä kansallista identiteettiä on mahdoton olla olemassa.

Suomalaisuuteen kuuluvien ominaisuuksien luetteloinnin ja niiden kautta muotoutuvan eronteon sijaan diskurssissa pohditaan yleisempiä määritelmiä, kuten yhteisiä sääntöjä, jotka määrittävät joukkoon kuulumista. Kansallinen identiteetti ei siten ole se kansakuntaa yhdistävä voimavara, jolla luodaan yhtenäisyyttä, vaan siihen riittää seuraavan lainauksenkin mukaan yhteiset ja kaikkien noudattamat säännöt.

Aineistossa puhuttiin ”käytännön suomalaisuudesta”, joka ylittää kansallisen identiteetin ajatuksen ja perustaa yhteenkuuluvuuden yhteisiin pelisääntöihin.

”Hedelmällisempi tapa lähestyä kysymystä on unohtaa luettelot ominaisuuksista, joita ihminen tarvitsee päästäkseen mukaan ”meihin” erottuakseen ”muista”. Olisi parempi pohtia, millaiseen käyttäytymiseen

suomalaisuus parhaimmillaan johtaa. Yksi vastaus voisi olla epätietoisuus. Halu kantaa vastuuta suomalaisista ja Suomen tulevaisuudesta on esimerkki käytännön suomalaisuudesta. Se ei lisää vastakkainasettelua vaan vähentää sitä. Toinen vastaus voisi olla halu elää samassa yhteiskunnassa. Silloin katse ei ole toisen ihmisen ominaisuuksissa vaan pelisäännöissä, joita yhteisössä noudatetaan.”

Helsingin Sanomat 1.1.2017

Diskurssi kyseenalaistaa jaetun kansallisen identiteetin mahdollisuuden, mutta pitää samanaikaisesti mahdollisena myös kansakunnan kesken jaettua yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisöllisyydelle ei diskurssin mukaan välttämättä ole ehtona jaettu identiteetti, vaan se, että ihmisiltä löytyy solidaarisuutta ja halua toimia yhteisesti päätettyjen sääntöjen mukaan. Kuten seuraavassa esimerkissä sanotaan, kansalliseen identiteettiin liitetyt merkityksenannot yhdistävät, mutta myös erottelevat ihmisiä. Parempana vaihtoehtona nähdään, ettei tällaisille luokitteluille ole tarvetta, koska elämällä yhteisten pelisääntöjen mukaan ei pitäisi olla väliä mihin ihmiset identifioituvat.

”Luettelemalla suomalaisuuteen liittyviä yksilön ominaisuuksia on yhtä helppo erotella kuin yhdistää. Siksi olisi parempi pohtia, millaista käyttäytymistä ja millaisten pelisääntöjen noudattamista ihmisiltä olisi syytä odottaa.”

Helsingin Sanomat 1.1.2017

6.4 Erilaisuus osana tuloksia

Jokainen diskurssi sisältää merkityksenantoja ja arvottamista erilaisuuden käsitteestä. Tutkimuksen kontekstina on globalisaatioon, maahanmuuttoon ja kansalliseen identiteettiin liittyvät aiheet, joten erilaisuutta on myös tarkasteltu tältä kannalta.

Erilaisuutta voidaan olla tuottamassa suoraan nimeämällä, mitä pidetään erilaisena, tai epäsuoraan, jolloin voidaan päätellä kaiken normaaliudesta poikkeavien olevan erilaisia. Erilaisuuden arvottaminen voi näkyä pienissä vivahteissa, mutta merkityksenantoja voidaan tehdä myös suoraan sen mukaan, mitä pidetään positiivisena ja mitä negatiivisena. Tässä tutkimustulokset linkittyvät Hallin (1999, 160) mainitsemaan ambivalenttiuden käsitteeseen, jolloin se voidaan nähdä positiivisena tai negatiivisena.

Pysyvyyden diskurssi tuottaa erilaisuutta nimeämällä suomalaisuudelle tyypillisiä piirteitä ja tekemällä selkeän rajanvedon meidän ja muiden välille, kuten alla olevassa esimerkissä tulee ilmi. Erilaisuus korostuu kuvatessa niitä ominaisuuksia, joita ihmisellä tulisi olla, jotta hän voi olla suomalainen. Diskurssi tekee täten erilaisuutta näkyväksi sulkemalla ulkopuolelle ja tekemällä rajanvedon siihen, mitä suomalainen kansallinen identiteetti voi olla. Kansallisen identiteetin pysyvyys näkyy myös siten, että erilaisuuksia ollaan valmiita ottamaan mukaan, mutta vain jos he omaksuvat suomalaisen identiteetin sellaisenaan.

”Jokainen suomalaisuutta määrittelevä ominaisuus tulee samalla kertoneeksi, ketkä eivät kuulu joukkoon. Syntyperä, elämäntapa, henkilökohtaiset arvot tai äidinkieli kynnysehtoina jakavat yhtä paljon kuin yhdistävät.”

Helsingin Sanomat 1.1.2017

Muutoksen diskurssissa erilaisuus nähdään välttämättömänä osana yhteiskuntaa, mutta väestön monimuotoistuesssa muuttuu myös kansallinen identiteetti. Erilaisuus nähdään muutoksen diskurssin mukaan inklusiivisena, eli sen ymmärretään olevan osa yhteiskuntaa, ja hyväksytään osaksi sitä. (Lehtonen & Löytty 2003, 12–13.) Seuraavassa esimerkissä pohditaan sitä, miten luokittelemalla ihmiset meihin ja muihin tullaan samalla arvottaneeksi, mitä piirteitä pidetään normaalina ja mitä erilaisina. Tällaista ajatusmaailmaa muutoksen diskurssi ei hyväksy, sillä yhteenkuuluvuutta ei tule rakentaa pelkän normaaliuden varaan.

”Joillekin näyttää olevan ylivoimaista sulattaa sitä, etteivät he voi rakentaa itsetuntoaan normaaliuden varaan. He haluaisivat palauttaa ajattelun, jossa maailma jaetaan enemmistöön ja poikkeaviin.”

Helsingin Sanomat 5.2.2018

Kyseenalaistavan diskurssin mukaan erilaisuus on niin läpäisemätön osa yhteiskuntaa, ettei kaikkien jakamaa kansallista identiteettiä ja siihen liittyvää yhteenkuuluvuuden tunnetta siten voi olla. Erilaisuuksien merkityksellisyys korostuu puhetavassa, mutta kansakunnan yhteenkuuluvuus voidaan sen mukaan saavuttaa yhteisten toimintamallien, kuten lakien tai normien, myötä. Diskurssi painottaa pikemminkin keskenään toimeen tulemista erilaisuuksista huolimatta, vaikka yhteistä kansallista identiteettiä ei jaettaisikaan, kuten aineistoesimerkistä tulee ilmi.

”Olennaista ei ole, millaisia ominaisuuksia Suomessa asuvalla ihmisellä on, vaan se, miten hän suhtautuu muihin. Arvostaminen, kuunteleminen ja arjen yhteistoiminta tekevät elämän helpommaksi.”

Helsingin Sanomat 8.12.2017

7 POHDINTA

7.1 Tutkimustulokset yhteiskunnallisessa kontekstissa

Ihmiset identifioituvat lähes aina johonkin yhteisöön. Samaistumista ja kuulumista voidaan kokea esimerkiksi lokaalisti perheen muodostamaan yhteisöön, globaalisti maailmankansalaisuuteen tai jollain tasolla näiden kahden välillä esimerkiksi EU:n kansalaisuuteen. Kansakuntaan identifioituminen on historiallisesti merkittävää, sillä se on ollut nationalismien aatteen synnyn taustalla ja muodostanut kansakunnat niin maantieteellisesti kuin usein etnisestikin rajatuiksi yhteisöiksi.

Aineisto tarjoaa suhteellisen selkeän jaon diskurssien välille, mutta niitä käytetään myös rinnakkain samoissa teksteissä. Kansallisen identiteetin pysyvyyttä voidaan korostaa, vaikka samalla pohditaan, millaisia muutoksia se voi kohdata. Diskurssit kuvaavat mielestäni hyvin tämänhetkistä yhteiskunnallista keskustelua, johon ne voidaan liittää. Tutkimustulosten mukaan Helsingin Sanomien pääkirjoituksista voidaan lukea kolme eri diskurssia kansallisesta identiteetistä: pysyvyyden diskurssi, muutoksen diskurssi ja kyseenalaistava diskurssi. Pysyvyyden diskurssi voidaan liittää maahanmuuttokriittiseen ajatteluun kallistuvaksi, kansallisen identiteetin historiallista luonnetta korostavaksi puhetavaksi. Muutoksen diskurssi antautuu kansallisen identiteetin aika- ja paikkasidonnaisuuteen sekä merkitysten uudelleenmuotoutumiseen. Kyseenalaistamisen diskurssi pohtii, onko sellaista yhteistä kansallista identiteettiä, jonka voidaan katsoa edustavan yhtä kansakuntaa, edes olemassa, vaikka sitä tunnutaan puolustavan niin voimakkaasti.

Kuten Saukkonen (2004, 91) kirjoittaa, kansallinen identiteetti on mukautuvainen käsite, jota voidaan tarkastella monelta kannalta. Aineisto tarjoaakin kansalliselle identiteetille monia vaihtoehtoisia puhetapoja, jotka painottavat eri merkityksiä ja luovat valtahierarkioita puhetapojen välille. Suomalaisuuskaan ei ole pysyvä tai irrallinen yhteiskunnallisesta kontekstista, vaan aina kussakin ajassa tuotetun kansallisen identiteetin kuvaus, jota tuotetaan

suhteessa toisiin (Lehtonen 2004, 9–15), mikä käy hyvin muutoksen diskurssin ajatukseen kansallisesta identiteetistä. Pysyvyyden diskurssia voimistaa ajatus kansakunnan symbolisista kuvauksista, kuten myytit ja kertomukset (Lehtonen 2004, 15), joihin diskurssissa nojataan voimakkaasti suomalaisuuden todellisena luontena.

Kansallisen identiteetin pohjana on ajatus nationalismin luomasta ajatuksesta valtioon kuuluvan kansan yhteenkuuluvuudesta (Kaakkuriniemi 2007, 163). Kansallisesta identiteetistä voidaan puhua sosiaalisena konstruktiona, jonka keinoin määritellään omaa identiteettiä sekä arvioidaan muita ihmisiä. Kansallista identiteettiä muodostetaan samanlaisuuksia ja eroja rakentamalla esimerkiksi etnis-kulttuuristen määrittelyjen kautta, jolloin myös Suomen sisältä voidaan eritellä toisia, jotka eivät jaa valtaväestön kanssa samaa etnisyyttä, kieltä tai historiaa. Tällaisella puheella suomalaisuudesta tullaan määrittelemään, ketkä ovat hyväksyttäviä Suomen kansalaisia ja keitä tähän kulttuuriseen yhteenkuuluvuuteen ei lueta mukaan. (Alasuutari & Ruuska 1998, 8–17.)

Tutkimuksessa pyrittiin analysoimaan myös sitä, miten erilaisuus näyttäytyy näissä kolmessa löytyneessä diskurssissa. Aineisto antaa erilaisuuden käsitteestä tietynlaisen kuvan, joka on osana muokkaamassa niitä puhetapoja, jotka näkyvät kansan keskuudessa. Merkityksenannot vaihtelivat diskurssien välillä vastakkaisten näkökulmien välillä, jolloin erilaisuus nähtiin pääasiassa joko positiivisena, negatiivisena tai suhteellisen neutraalina. Se, että kansallinen identiteetti muotoutuu suhteessa toisiin antaa erilaisuuden tutkimiselle mielenkiintoisen taustan. Erilaisuuden tutkiminen ja siitä kirjoittaminen on aina haastavaa, koska tutkija tulee myös omilla tutkimustuloksillaan ja johtopäätöksillään tuottaneeksi erilaisuuden merkityksiä. Koska erilaisuuden määritelmät ja siihen liittyvät arvotukset syntyvät merkityksenannossa, eli siitä puhuttaessa, ei erilaisuuden käsitteen määrittelyltä voida välttyä. Erilaisuutta luodaan niin arkipuheessa, uutismedioissa ja monilla eri sosiaalisen median alustoilla kuin akateemisessa tutkimuksessakin.

Leena Suurpään (2002, 184) tekemien haastattelujen mukaan erilaisuuden pelkoa pidetään suomalaisena piirteenä. Toisaalta se syntyy osana puuttuvaan suvaitsevaisuuteen kasvamista ja

toisaalta se nähdään piirteenä, joka kuitenkin vähenee sukupolvelta toiselle siirryttäessä. Se, että erilaisuuden hyväksyminen tulee kasvamaan sukupolvelta toiselle voi antaa viitteitä mielestäni myös siitä, kuinka kansallisen identiteetin käsite voi tulla muuttumaan tämän mukana. Voidaan myös pohtia onko Suomalaisuuden käsite muuttumassa ja miten sen kehitys tulee olemaan seuraavina vuosikymmeninä, kun väestö muuttuu ja erilaisuus tulee näkyvämmäksi osaksi yhteiskunnan rakennetta jatkuvasti lisääntyvän maahanmuuton takia. Nähdäänkö erilaisuuksien täyttämän maan kansallinen identiteetti pelkkänä valtion kansalaisuutena vai kuuluuko siihen myös yhteisöllisen samaistumisen puoli?

Maahanmuuton lisääntyminen ja ihmisten jatkuva liikkuminen tulee olemaan osa globalisoituvaa maailmaa ja vaikuttamaan niin väestörakenteeseen kuin kulttuuriin. Suomi oli suhteellisen pitkään hyvin vähäisen maahanmuuton kohdemaana, joten voisi sanoa, että Suomen kansallinen kulttuuri on ollut verrattain pitkään melko yhtenäinen. Suomessakin on aina ollut omat vähemmistönsä, kuten Lapin alueen alkuperäiskansat sekä romanit ja suomenruotsalaiset, joiden historia ja kulttuuriset tavat eroavat valtaväestöstä. Suomi on kuitenkin pysynyt esimerkiksi uskonnollisesti ja etnisesti melko yhtenäisenä aina vuosituhannen vaihtumiseen saakka, jonka jälkeen maahanmuutto on tuonut monimuotoisuutta suomalaiseen väestöön.

Aineistossa nousi esiin myös kysymys siitä, onko edes olemassa kansallista identiteettiä vaikka sitä tunnutaan puolustavan niin voimakkaasti. Sitä pohdittiin muun muassa kansalaisten kasvavan erilaisuuden, eriarvoisuuden ja yhtenäisyyden tunteen vähenemisen kautta, jolloin todennäköisesti identifioidutaan toisenlaisiin yhteisöihin, jotka pystyvät tarjoamaan yhtenäisyyden tunteen. Yhteenkuuluvuuden tunteen luominen ja yhteiskunnan tasapainon ylläpitäminen ovat kuitenkin tärkeitä yhteiskunnan toimivuuden, eriarvoistumisen ja syrjäytymisen ehkäisyn sekä yleisen turvallisuuden vuoksi. Kansallisen identiteetin ei välttämättä tarvitse olla kaikkien jakama, mutta sen tulisi kuitenkin luoda yhteenkuuluvuutta ja jonkinlaista tasa-arvon tunnetta.

Kansallisesta identiteetistä puhutaan paljon, mutta onko se enää mahdollinen samassa mielessä kuin joidenkin vuosisatojen takaisena aikana, jolloin kansakunnat olivat etnisesti ja kulttuurisesti homogeenisempia kuin nykyään? Pyritäänkö kansallisen identiteetin korostamisella luomaan pikemminkin kuviteltua yhtenäisyyttä vai ovatko tähän identiteettiin nimetyt piirteet todella sellaisia, jotka tulisi jakaa yhteisesti? Onko kansallinen identiteetti pikemminkin valtion kansalaisuuteen perustuvaa yhtenäisyyttä, jolloin kulttuurilla, kielellä tai etnisyydellä ei ole väliä kansallisen yhtenäisyyden luomisessa. Nähdäkseni nykyajan kansallisen identiteetin suunta voi hyvinkin olla kohti valtion, yhteisiin sääntöihin ja lakeihin, liitettyä identiteettiä, jolloin kulttuuriin tai etnisyyteen liittyvät moninaiset ja mahdollisesti myös eriarvoistavat piirteet voidaan jättää vähemmälle huomiolle. Aineistossa valtion kansalaisuuteen liitetty diskurssi saa merkittävän painoarvon muiden diskurssien ohella. Erilaisuuden näkökulmasta diskurssi on kaikkein eniten monimuotoisuutta mukanaan pitävä, sillä keskeisinä kriteereinä ei ole esimerkiksi etnisuus tai kulttuuri, vaan yksinkertaisesti se että asutaan samassa maassa, jossa noudatetaan yhteisiä sääntöjä.

Tämän valtion liitetyn identiteetin lisäksi yksilöt tai yhteisöt voivat kokea kuuluvuutta myös muihin identiteetteihin, jotka eivät ole sidoksissa kansakuntaan, vaan voivat olla hyvinkin erilaisissa mittasuhteissa globaaleja tai lokaaleja. Kansallinen identiteetti on siten vain yksi identifioitumisen kohde, joka muuttuu ajan mukana. Postmodernin käsityksen mukaan identiteetti on pikemminkin yksilöstä tehtyihin representaatioihin mukautuva, historiallisen ajan muovaama ja sisäisesti ristiriitainen kuin eheä kokonaisuus. Tämä identiteettien moneus saa aikaan sen, että yksilön identiteetti on vaihteleva eikä pysy täysin samana läpi elämän. (Hall 1999, 23.) Näkisin kansallisen identiteetin mukautuvan samoin kuin yksilöiden identiteettien ja tämän mukautumiskyvyn tulevan vielä voimistumaan globalisaation, tietoyhteiskunnan ja muuttoliikkeiden lisääntymisen takia.

Diskurssien niin kuin yleisemminkin representaatioiden välillä löytyy aina jonkinlainen vallanjako, hierarkia, joka määrittää mitkä merkityksenannot ovat kunakin aikana vahvimmilla. Diskurssit ovat mukana sosiaalisen todellisuuden muodostajana ja ne rakentuvat

sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Tähän kuuluvat myös aineistona käytetyt pääkirjoitukset, joilla on Suomen laajin yleisö ja lukijakunta.

Maahanmuuton lisääntyminen ja ihmisten jatkuva liikkuminen tulee olemaan osa globalisoituvaa maailmaa ja vaikuttamaan erityisesti länsimaiden väestörakenteeseen. Suomessakin on aina ollut omat vähemmistönsä, joiden tavat eroavat valtaväestöstä. Suomi on kuitenkin pysynyt esimerkiksi uskonnollisesti ja etnisesti melko yhtenäisenä aina vuosituhannen vaihtumiseen saakka, jonka jälkeen maahanmuutto on tuonut monimuotoisuutta suomalaiseen väestöön.

7.2 Lopuksi

Tutkimus on tapaustutkimus, joka kertoo Suomen luetuimman ja suurimman sanomalehden käyttämiä diskursseja, mikä tekee tutkimuksesta jo itsessään ajankohtaisen ja yhteiskunnallisesti merkityksellisen. Tutkimus on aiheena relevantti, sillä pakolaiskriisin myötä Suomessa lisääntyi laaja julkinen keskustelu maahanmuutosta, suomalaisuudesta ja kulttuurin monimuotoistumisesta. Tutkimus esittelee Suomen suurimman sanomalehden julkaisemia diskursseja kansallisesta identiteetistä ja erilaisuuden suhteesta suomalaisuuskäsityksiin. Kirjoitukset ovat laajan levikkinsä vuoksi merkittävässä osassa yhteiskunnallisten keskustelunaiheiden sekä diskurssien sekä välisten vallanjaon representoijana.

Tutkimus tarjoaa ajankohtaisen katsauksen suomalaisuuden representoitumiseen ja siihen, kuinka erilaisuus merkityksellistyy kansallisen identiteetin diskursseissa. Diskurssianalyttisen lähestymistavan ja sosiaalisen konstruktivismin kautta analyysi tuottaa tutkimustuloksia, joiden kautta voidaan saada katsaus siihen, kuinka Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa käytetty kieli on osana tuottamassa sosiaalista todellisuutta. Mielestäni tutkimusta voidaan pitää onnistuneena, sillä aineisto oli riittävä tapaustutkimuksen toteuttamiseksi ja laadultaan sellainen, että siitä oli mahdollista saada vastaukset

tutkimuskysymyksiin. Analyysissa aineisto ja teoreettinen viitekehys olivat hyvin vuorovaikutuksessa keskenään, mikä mahdollisti diskurssianalyysin käyttämisen teoriaohjaavasti.

Kansallisesta identiteetistä puhutaan paljon, mutta onko se enää mahdollinen samassa mielessä kuin nationalismin nousun vuosina, jolloin kansakunnat olivat etnisesti ja kulttuurisesti homogeenisempia kuin nykyään? Pyritäänkö kansallisen identiteetin korostamisella luomaan pikemminkin kuviteltua yhtenäisyyttä vai ovatko tähän identiteettiin nimetyt piirteet todella sellaisia, jotka tulisi jakaa yhteisesti?

Tämän valtioon liitetyn identiteetin lisäksi yksilöt tai yhteisöt voivat kokea kuuluvuutta myös muihin identiteetteihin, jotka eivät ole sidoksissa koko kansakuntaan, vaan voivat olla hyvinkin erilaisissa mittasuhteissa globaaleja tai lokaaleja. Identiteetit voivat täten olla kerrostuneita. Ihmiset voivat identifioitua moneen yhteisöön tai kulttuuriin yhtä aikaa ja identiteetit voivat olla tilanteen mukaan vaihtuvia.

Yhteenkuuluvuuden tunteen luominen ja yhteiskunnan tasapainon ylläpitäminen ovat tärkeitä yhteiskunnan toimivuuden, eriarvoistumisen ja syrjäytymisen ehkäisyn sekä yleisen turvallisuuden vuoksi. Ihmisten tulee pystyä elämään yhdessä ja siinä kansallisen identiteetin merkitys nousee tärkeäksi.

Tutkimuksen diskurssit kuvaavat sitä, millaisia merkityksiä tämänhetkisessä identiteettikeskustelussa suomalaisuuteen liitetään ja myös sitä, millaisia diskursseja pidetään relevantteina. Identiteetit ovat muuttuvia, mutta identiteettien muodostukseen tarvitaan aina eroja ja erilaisuutta. Se, mitä Suomen kansallinen identiteetti tulee olemaan, on vielä näkemättä, mutta varmaa on se, että jatkossakin identiteetti muotoutuu suhteessa toisiin ja erilaisuutta arvotetaan sen mukaan. Koska eronteko on tärkeä osa identiteettien muodostumista, onkin aina ajasta ja paikasta riippumatta mielenkiintoista tutkia, kuinka erilaisuutta arvotetaan identiteettipuheessa. Mitkä asiat ovat niitä, jotka yhdistävät meitä ja

toisaalta, mitkä erottavat? Tutkimustuloksista huolimatta voidaan aina kysyä, onko erolla väliä?

Lopussa mieleen nousee kuitenkin merkittäviä kysymyksiä. Tarkoittaako suomalaisuuden käsite jatkossa pelkkää valtion kansalaisuutta vai kuuluuko siihen myös yhteisöllinen puoli? Millaisia kriteerejä suomalaisuudelle ja kansakuntaan kuulumiselle on? Miten käy perinteisen ajatuksen suomalaisuuden historiallisesta myytistä, kun väestö muuttuu ja erilaisuus tulee näkyvämmäksi osaksi yhteiskunnan rakennetta jatkuvasti lisääntyvän maahanmuuton takia? Mikä on kansallisen identiteetin merkitys kulttuurisesti monimuotoisessa yhteiskunnassa, jollaiseksi näkisin Suomenkin muuttuvan yhä enemmän? Identifioidutaanko pikemminkin kansakuntaan, kulttuuriin vai joihinkin pienempiin tai jopa yllirajaisiin yhteisöihin?

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) (1998) Elävänä Euroopassa: muuttuva suomalainen identiteetti. Vastapaino, Tampere.
- Aittokoski, Heikki (2016) Kuolemantanssi - Askeleita nationalismiin Euroopassa. HS-Kirjat, Helsinki.
- Anderson, Benedict (2007) Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Vastapaino, Tampere.
- Apo, Satu (1998) Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. Teoksessa Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) (1998) Elävänä Euroopassa: muuttuva suomalainen identiteetti. Vastapaino, Tampere. 83–128.
- Bhabha, Homi K. (1990) Nation and Narration. Routledge, London & New York.
- EVA Elinkeinoelämän valtuuskunta (2001) Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001. EVAn Kansalliset asennetutkimukset. Taloustieto Oy, Helsinki.
<http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2010/06/Erilaisuuksien-suomi.pdf>
- Fairclough, Norman (1997) Miten media puhuu. Vastapaino, Tampere.
- Finell, Eerika (2013) Kuinka kansalliset symbolit ovat yhteydessä maahanmuuttajiin kohdistuneisiin asenteisiin? *Psykologia* 48 (2), 124–127.
- Fiske, John (2003) Toimi maailmanlaajuisesti, ajattele paikallisesti. Suom. Erkki Vainikkala. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) (2003) Erilaisuus. Vastapaino, Tampere. 131–153.

- Hall, Stuart (1997) Introduction. Teoksessa Hall, Stuart (ed.) (1997) Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. SAGE, London. 1–11.
- Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart (2003) Monikulttuurisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) (2003) Erilaisuus. Vastapaino, Tampere. 233–281.
- Hannula, Milla (2011) Maassa maan tavalla. Maahanmuuttokritiikin lyhyt historia. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Hobsbawm, Eric (1994) Nationalismi. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino, Tampere.
- Kaakkuriniemi, Tapani (2007) Myytit politiikan legitimoinnin välineenä. Teoksessa Kaakkuriniemi, Tapani & Mykkänen, Juri (toim.) (2007) Poliitiikan representaatio. Yliopistopaino, Helsinki. 158–192.
- Kansallinen Mediatutkimus (KMT) (2017) KMT syksy 2016 / kevät 2017 lukijamäärät ja kokonaistavoittavuus. http://mediaauditfinland.fi/wp-content/uploads/2017/09/KMT_lukijamaarat_s16-k17.pdf. Viitattu 8.2.2018.
- Kivimäki, Sanna (2012) Kuinka tämän tuntisi omaksi maakseen. Suomalaisuuden kulttuurisia järjestyksiä. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Lehtonen, Mikko (2004) Johdanto: Sisällöstä suhdemiksi. Teoksessa Lehtonen, Mikko; Löytty, Olli & Ruuska, Petri (2004) Suomi toisin sanoen. Vastapaino, Tampere. 9–27.

- Lehtonen, Mikko & Löytty Olli (2003) Miksi erilaisuus? Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) (2003) Erilaisuus. Vastapaino, Tampere. 7–17.
- Liikanen, Ilkka (2005) Kansallinen yhtenäisyys ja kansanvalta – suomalainen nationalismi. Teoksessa Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.) Nationalismit. WSOY, Helsinki. 222–245.
- Löytty, Olli (2005) Toiseus. Teoksessa Rastas, Anna; Huttunen, Laura & Löytty, Olli (2005) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Vastapaino, Tampere. 161–189.
- Mackey, Eva (1999) The House of Difference. Cultural Politics and National Identity in Canada. Routledge, London & New York.
- McKinnon, Catriona & Castiglione, Dario (ed.) (2003) Culture of Tolerance in Diverse Societies. Manchester University Press, Manchester & New York.
- Peltonen, Matti (1998) Omakuvamme murroskohdat: maisema ja kieli suomalaisuuskäsitysten perusaineiksina. Teoksessa Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) (1998) Elävänä Euroopassa: muuttuva suomalainen identiteetti. Vastapaino, Tampere. 19–39.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino, Tampere.
- Ruuska, Petri (1998) Mennyt tulevaisuutena. Teoksessa Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Vastapaino, Tampere. 281–311.
- Ruuska, Pertti (1999) Negatiivinen suomalaisuuspuhe yhteisön rakentajana. Sosiologia 36 (4), 293–305. <http://elektra.helsinki.fi/se/s/0038-1640/36/4/negatiiv.pdf>

Said, Edward W. (1978) *Orientalismi*. Gaudeamus, Helsinki.

Saukkonen, Pasi (1998) Kansallisvaltion identiteettipolitiikka. Kansallinen identiteetti politiikan tutkimuksen käsitteenä. *Politiikka* 40 (3), 215–225.
<http://elektra.helsinki.fi/se/p/politiikka/40/3/kansalli.pdf>.

Saukkonen, Pasi (2004) Kansallinen identiteetti. Teoksessa Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi (toim.) *Nationalismit*. WSOY, Helsinki. 90–105.

Smith, Anthony D. (1991) *National Identity*. University of Nevada Press, Reno.

Smith, Anthony D. (1998) *Nationalism and Modernism*. Routledge, London & New York.

Smith, Anthony D. (1999) *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press, New York.

Stratton, Jon & Ang, Ien (1998) *Multicultural Imagined Communities*. Cultural difference and national identity in the USA and Australia. Teoksessa Bennet, David (1998) *Multicultural States: Rethinking Difference and Identity*. Taylor and Francis. ProQuest Ebook Central: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=165180>. 135–162.

Suurpää, Leena (2002) *Eriaisuuden hierarkiat*. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Yliopistopaino, Helsinki.

Tervonen, Miika (2014) *Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta*. Teoksessa Markkola, Pirjo; Snellman, Hanna & Östman, Ann-Catrin (toim.) (2014) *Kotiseutu ja kansakunta: miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 137–162.

Toivonen, Sarianna (2016) He ovat ihan niin kuin me. Teoksessa Apunen, Matti; Haavisto, Ilkka; Hopia, Henna & Toivonen, Sarianna. (2016) Sovinnon eväät. EVAn Arvo- ja asennetutkimus 2016. Taloustieto Oy, Helsinki. 64–79. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2016/03/EVA_Arvo-ja-assenne_2016_Sovinnon_ev%C3%A4%C3%A4t.pdf

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.

Weedon, Chris (2011) Identity, Difference and Social Cohesion in Contemporary Britain. *Journal of Intercultural Studies* 32 (3), 209–227. <http://dx.doi.org/10.1080/07256868.2011.565733>